

A SZENTFÖLD AZ IRODALOMBAN

ÍRTA:
RADVÁNYI KÁLMÁN D^r

I. Drámairodalom.

A világtörténelem leginségesebb drámája: Krisztus világot megújító élete s termékeny halála értékes alkotásokra inspirálta a drámaírókat is.

A dráma a cselekvések költészete. Legközelebb áll az emberhez, mert az ember legősibb és legerősebb ösztönét, a cselekvésre való ösztönt, az akaratot elégíti ki.

A földreszállott Isten drámája a problémáknak mérhetetlen tömegét árasztotta bele a drámairodalomba. Jelentőséget adott az Ó-Szövetségnek s a biblia tragikus hőseit, királyait, népvezéreit a drámai szemlélet gyújtópontjába állította. Ráirányult a figyelem Krisztus alakján kívül mindazokra, akik vele bármilyen kapcsolatban voltak. A régi és az új világ összeütközése: az ószövetségi és evangéliumi életfölfogás ellentétei, majd a pogány és a keresztény lélek harcai mind kifejezésre jutnak a drámairodalomban. Még a legújabb, a legmodernebb dráma is talál olyan szempontokat, amelyeket a régi írók nem használtak ki: belehelyezi Krisztus alakját a jelenbe s a szociális problémák zűrzavaros sötétségét az ő fényével próbálja eloszlatni.

A szentföldi vonatkozású drámák kimerítő ismertetésére nem vállalkozhatunk, — nincs rá terünk. Néhány drámatípust mutatunk be olyan művek alapján, amelyeket többé-kevésbé reprezentatív drámáknak nevezhetünk. Nem kritikai méltatást adunk, hanem témák ismertetését; a szívek örvénylő mélységeinek, a Krisztussal való lelki kapcsolatoknak, a megváltás erejének, a Golgota katarzisanak, Betlehem bájának egy-egy költői képét.

Az evangéliumi drámák őse a *liturgikus dráma*: dramatizált szertartás. Színhelye a templom, szereplői a papok. Különösen a karácsonyi, vízkereszti, húsvéti és úrnap *„templomi drámák”* nyertek nagy jelentőséget s alapjai lettek nem egy világirodalmi alkotásnak.

A 13. század elejéről ránkmaradt s a *Halotti beszéd* révén általánosan ismert Pray-kódex is tartalmaz ilyen drámarészletet. Húsvétvasárnap reggel mise alatt a harmadik responzorium után az egész papság a Szentsírhoz vonult. Két angyalnak öltözött diakónus ezzel a kérdéssel fogadta őket:

— Kit kerestek a sírban, Krisztus hívei?

A tömjénvivők, akik a három Máriát képviselték, így feleltek:

— A Názáreti Jézust.

Erre a diakónus ezt mondta:

— Nincs itt, föltámadt. Jertek, nézzétek meg e helyet!

A papok a sírhoz léptek, megnézték, fölemelték a veritéktörlőt s a kórus felé fordulva énekelték: „Az Úr föltámadt sírjából..”

A liturgikus dráma csiráit tehát az oltár mellett találjuk. Hogy a latinul nem tudó nép is megértse a szent misztériumokat, az oltár mellé tettek egy jászolt, a papok pásztoroknak öltözködtek s mikor hallották az angyal híradását, a jászolhoz siettek s imádták a Kisdedet. A függöny egy szőnyeg, ugyanaz, amely húsvétkor a sírt takarja. A napkeleti bölcsek a templom távolabbi fülkéjéből jöttek a jászolhoz s hozták a rúdra erősített csillagot.

Hasonló módon szemléltették a húsvéti eseményeket. A szöveget eleinte énekelték. A szertartás szabályai előírták, hogy a Megváltó hangja lágy, Júdásé érdes, durva legyen.

A liturgikus drámából fejlődött ki a *misztérium-dráma*. Szereplői között mindig több és több a világi s a szigorúan megszabott latin szöveget lassan szabadabb szöveg váltja föl *nemzeti nyelven*. Az egyháztól jóváhagyott részletek közé apokrif elemek is vegyülnek. A színtér a templom udvara, később a hármastagozott misztériumszínpad a pokol, a föld s a mennyország ábrázolásával.

Hevesi S. leír egy ilyen templom mellett álló színpadot: „Az emelvény elég bonyolult díszletet mutat. Van rajta egy feszület, egy sír, egy börtön, a pokol (vagyis egy nyílás, melyből időnként füst tódul elő), a mennyország, Galilea, az emmauszi palota, Pilátus háza, Kaifás háza, Arimatiai József és Nikodémusz széke. A mennyországot egy emeltebb rész jelenti, mely selyemszövetekkel van díszítve és befüggönyözve, úgyhogy a paradicsomban lévő alakok csak a vállukon fölül láthatók. Virágok, fák, gyümölcsök vannak a paradicsomban. A pokol nyílásán vastagon gomolyog ki a füst, néha ördögfejek ütköznek ki belőle. Van a színpadon egy mesterséges kigyó is, végiggyűrűzik a tudás fájának a törzsén.”

Erre a komplikált színpadra rávitték az Ó-Szövetség eseményeit is.

Az előadásokat nagy fényvel, tömérdek fáradsággal, költségeket nem kímélve rendezték óriási tömegek előtt.

Mikor a világiak veszik át a misztérium-dráma továbbfejlesztését, megjelenik a színen a népies komikum néhány érdekes alakja is. Krisztus leszáll a pokol tornácába s a szenvedő lelkek a szatira hangján mondják el földi bűneiket. A népköltészet elemei átszivárognak az evangéliumi játékbá: Szűz Mária és Szent Péter táncra perdül; a szereplők kiélezik a tréfás ellentéteket. Az egyik dadog, a másik nagyokat hazudik, a harmadik a tudákosság komikumát szólaltatja meg.

Alszeghy Zsolt megállapítja, hogy nálunk, magyaroknál a misztérium-dráma nem a liturgikus drámából fejlődött ki. Az a társadalmi osztály, amely a papok kezéből átvette a templomi drámát: a polgárság német volt. Pozsonyban s Brassóban voltak ilyen német előadások s ezek hatottak a magyar népies játékok kialakulására is.

Az evangélium alakjai átlépnek nálunk is a népköltészet vadvirágos talajára. A magyar nép ragyogó képzeletének minden aranyát ráönti Betlehemre, idevarázsolja az árvalányhajás pusztára Szűz Máriát, Szent Józsefet, a pásztorokat, a háromkirályokat. S mialatt a misztérium-dráma idegen hatás alatt tovább fejlődik az iskolák és szerzetesházak falai között, a magyar nép megteremti a következő vallásos játéktípusokat: *betlehemes játékok; háromkirályok járása; Balázs-járás; Gergely-járás; Pünkösödölés; Korbácsolás aprószentekkor; Lucázás.*

Érdemes egy futópillantást vetnünk a magyar nép mély hitének, eleven képzeletének s egészséges humorának eme megnyilatkozásaira.

A magyar elképzelés és megjátszás különbözik minden más nép hasonló játékatól. A hozzánk közelálló németek is a népmesék eszejárását és képzeletét alkalmazták a bibliai s evangéliumi színművekben: de mennyire más a magyar lelkület!

A karácsonyi betlehemes játékok színtere kettős: maga a ház, ahová belépnek s az úgynevezett bábtáncoltató betlehem, templomalakú kis házikó nyitott oldallal s alulról mozgatható bábukkal. A drámai cselekmény nagyjában minden vidéken ugyanaz. A pásztorok egymásután belépnek, elmondják komoly vagy tréfás belépőjüket s lepihennek. Jön a hírhozó angyal. A pásztorok fölbrednek s az Újszülötthöz készülnek. Ajándékot visznek neki. A betlehem gyertyáit meggyújtják, énekelnek s az egyik angyal táncoltatja a bábukat.

A szereplők a magyar föld szülöttei: *pásztorok* kifordított köpönyeggel; *öregapánk*, hosszú kenderszakállal s üstökkel; *fehéringes angyalok*; a vén *Dadó*, a pásztorokomikum képviselője; *cigányvajda*; *szőrös ördög*; lajtorjás *kéményseprő*; *dékán*, csengős persellyel; néha szerepel a *számadó-gazda*, a *kis bojtár*; az *ördög*; az *asszony*. A mozgatható bábuk: a *menyecske*; *dékánné*; *két pásztor*; *barát*; *kéményseprő*.

A pásztorok belépője rendesen tréfás. „Kóbászos jó estét” kívánnak s gyakran célozgatnak a konyhában sistergő serpenyőre s borral telt kulacsra. Mikor fölébreszti őket az angyal, elmondják álmukat: ez ismét csak az enniváló s vendéglátás körül forog.

Találunk a játékokban mély és értékes gondolatokat is. A zala-megyei pásztorjáték rámutat a betlehemi barlang fősége misz-sziójára.

„Most menjetek a városon kívül, talán majd ott látjátok Jézust a jászolban. Nem kell neki sem kulcsos vár, sem testgyönyörítő, melegítő ágy, hanem e fölött fürgeteg veri szent orcáját, sűrű csöpp könnyekkel áztatják szalmaágyát.”

Jézus nem a kényelem Istene: kemény életre született s a lelket hangsúlyozza, nem az anyagot.

A vízkereszti játékok három királya fehér ingben s gatyában jelenik meg. Gáspár koronaszerű süveget és pirosnyelű, aranyos-hegyű lándzsát, Menyhért ugyanolyan süveget s régi kardot hord. Boldizsár fejére piros és fehér ruhából turbán van csavarva. A kirúgható csillagot Boldizsár kezeli.

A drámai cselekmény egyszerű. A királyok bemutatkoznak s elmondják, mi a céljuk. Színezi a jelenetet néhány magyar típus szerepeltetése. Föllép *Vitéz*, pirossüveges, fehérgatyás, kardos katona; *Káplár, magyar huszár; Heródes* („Én vagyok Heródes, aki háromszázhatfanhat gyereket kincre-koncra vagdaltatott” — mondja), *Szitykes-Szutykos* szolgáló (bort hoz a pincéből), *Hős magyar*.

Példának bemutatunk eredeti tájszólásban egy karácsonyi játékot.

Kiskanizsai betlehemes játék.

(Szereplő személyek: *Angyal*, fehér gyolcsingben, nyitott oldalú *bábtáncoltató betlehemmel*; *első, második, harmadik pásztor*, kifordított ködmönben, botokkal; *Öregapánk*, ugyanúgy, hosszú kenderszakállal és üstökkel; *Bábok* nevei: *menyecske, dékánné*, csengős persellyel, *két pásztor, barát, kéményseprő, ördög*. A kivilágított betlehemben jászol, benne kis Jézus, mellette József, Mária; állatok, falán pedig szentképek láthatók.)

Angyal (belép, a betlehemet leteszi az asztalra s énekel):

Jancsika, Jancsika,
Mé nem gyűsz előbbre?
Tiltok társim köszönésük, köszönésük,
Velék örvendezhessük,

Hogy jobban dicsérhessük.
 Álé, álélujá!
 Glória, glória, inékszélcisz!
 Pásztor léssz, pászor léssz, ugyité,
 É Bötlehem fugyité,
 Jeeruzsálem, szalutátém,
 Glóriáié, kantaté!

Első pászor (belép és mondja):

Íme, én szerencsés követ, Bötlehemből gyüttem,
 Hogy néktek a vért (=várt) Messiást megjelentsem:
 Született Atyánknak égyetlen égy fija,
 Emberi nemzetnek kegyes Megváltója.
 Mást mennyetek a varason kívű*,
 Talán majd ott láttjátok Jézust a jászolban.
 Nem kell néki sem kulcsos vár,
 Sem testgyönyörítő, melegítő ágy,
 Hanem efőlött fürgeteg veri szent orcáját,
 Sűrű csöpp könnyekkel áztattják szép szalmaágyát.
 — Gyűj bé, te pászor!

Második pászor (belép):

Hopp, Istók!
 Jó estét, gazda, lám én is idd vagyok,
 Ugye bizon de dérég gyerek vagyok,
 Mind aki a szappantot megette.
 Úres a tarisznya.
 íme, az első pászor mégjelénésébül
 Megszálom a házukat Isten kégyelmébül.
 Mást megmondom, minemű heere gyüttem
 Én a kis Jeezus elé gyüttem.
 — Gyűj bé, te pászor!

Harmadik pászor (belép):

Süttüdös (= sült tüdös), koppantós, kalácsos estét, gazdái
 Van-é ölögendő sütt kóbász, szalonna?
 De nem ám avval a
 Mérges tormával meghintett haluska,
 Hanem ezeknek a szegén pástoroknak
 Ep pár huszasocska.

Első pászor:

De mennyire kérlek, szerelmes pajtásom,
 Tunnál-é valamid mondanyi arrul a vén csagullér öregapánkrul?

Harmadik pásztor:

Láttom, láttom:

Utánnam hordozta a vén szösz-szakálát,
 Forgatta odakünt az üres kulaccsát. (Kiszól):
 Hozza be, kend, azt a vén tetves szakálát!
 De vigyázzon kend,
 Hogy a szómaszálba el né üsse magát.

Öregapánk (kívülről):

Szerelmes pajtásim, kérlek benneteket:
 Vegyétek elülem azt a szómaszálat,
 Mer ha elesem benne, beleesem a cserzőkádba
 A varga lehúzza a bőromet.

Harmadik pásztor (kiszól):

Bár má léhúsza vóna.
 Gyüön bé kee, vén gyepű!

öregapánk (belép):

Szalonnás jeestét, szerelmes fiaim,
 íme, látom, kegyelmetek jól vikságba vannak,
 De érül a szegén öregapátokrul nem is gondolkottok.
 De miután öreg létemre hajnaatú fogva juhaim után járok,
 Juhaimat mégnýírom, gyaptyúikat csomóba kötözöm.
 Tám azt csak megérdemlem, amit mégészem-iszom.

Harmadik pásztor:

Úgy ám, öreg, ha adnának!

Öregapánk:

Ha, kuruc veszett álat!
 Né csináj az öregbű csúfot,
 Hanem inkább izz (=űzz) odakinn a kutyábú bolondot.
 Az gondolod, hogy jó bor a juhod,
 Csutora az inad?
 Ollant vetek a nyakad csigájjára,
 Hat arasznyi feshk a hátadrul.

Harmadik pásztor:

Hallottuk, hallottuk öregapánk pirongatássát,
 De mar többet nem kívánnuk zúgolódássát.
 Gyüön kee bé, öregapánk,
 Nyujtja gazdánk teli csutoráját,
 Vegyük ajándékát.
 Vessen magára kee, öreg, kérésztét!

öregapánk:
Mit? Perecét?

Harmadik pásztor:
Keresztét.

Öregapánk:
De ha ném tudok.

Harmadik pásztor:
Ügy, ahugyan tud kee.

öregapánk;
Atyának, Szentlélek Istennek nevébe. Ámmen.

Harmadik pásztor:
Hát a fiú hunn maratt?

öregapánk:
Hallgass, hallgass, szerelmes fiam,
Odakinn a szalonnás zsákot tartja.
Ha méghalla, eeszalad,
Nekünk a hele marad.
Mást fekügyeték lé! (Lefekszenek.)

Angyal (énekel):
Glória, glória stb. (Mint a jelenet elején.)

Első pásztor:
Hallod, pajtás! Már a glóriát kajáttják.
öregapánk szakálát még a juhok lérág-gyák!
Mit álmottál, pajtás? (Közben fölkelnek.)

Második pásztor:
Én azt ámottam, szerelmes pajtásom, hogy a házigazdánk lánya
nekem adott vóna éj jó kulacs bort. Hát té, pajtás, mit ámottá?

Első pásztor:
Én azt ámottam, szerelmes pajtásom, hogy a házigazdánk
kóbászokkaa veregette vóna a hátamot. Hát té, pajtás, mit ámottá?

Harmadik pásztor:
Én azt ámottam, szerelmes pajtásom, hogy a házigazdánk éf fo-
rintot adott vóna ajándékba. Hát kee, öregapánk, mit ámodott?

öregapánk:
Én azt ámottam, szerelmes fijaim, hogy annak az eeső pásztornak
éf fenyőfa-gubát visszárú lé köllött vóna nyeeni.

Angyal (énekel):
 Pásztorok, hol vattok?
 Talán mind alusztok?
 Jól tudom, hol vattok.
 Körülem a fényességét lássátok!

(Meggyújtja a betlehem gyertyáit. Ezután következik a *babajáték*. Az angyal két pásztorbábót táncoltat, mialatt a pásztorok szintén táncolva énekelik):

Pásztorok, kellünk föl,
 Hamar indullunk el,
 Bötlehem várossába,
 Rongyos istállócskába.

Siessünk, né késsünk,
 Hogy még ezen éjjel is ott lehessünk
 S mi Urunknak tisztéletét tehessünk.
 Angyalok hirdetik,
 Messiás születik,
 Idd van jele fényének,
 Szele születésének

Pajtában, pólában.
 Bé vagyon ő takarva posztócskában,
 Adott gyermek szenved má kis korában.

(*A menyecske táncol a baráttal.*)

Micsoda dolog,
 Hogy az angyal forog
 Előttünk.
 Leszállott gyorsan,
 Énekéi vígan
 Mi nékünk.
 Né féle, e helnek
 Bötlehöm fölgyének lakosi
 Született nektek
 Akit ném vélték, — föld Ura.

(*Az ördög a kéményseprővel veszekszik.*)

Pásztor társim, új hírt mondok,
 Jertek véllem, csudát láttok:
 Egy szép szűz az éccakán
 Fiaskát szült az szénán.
 Ajj, ajj, ajj, ajj:
 Úgy répüllünk, mint az raj.

Város kívül, nem messze, nem messze
 Vagyon éggy istálló.
 Jászolban ott fekszik,

Barmok közt melegszik,
 Mellette szent anyja és az ő jó aptya:
 József és Mária. — Álé-álélúja!

(*Dékánné játszik és rázza a csengetyűt.*)

Nyissa ki azládáját,
 Vegye elé tarsolyát, tarsolyát,
 Né sajnálja hatosságát, hatosságát,
 Foréontos lázsiássát.
 Isten kegyelmébül, víg szeretetébül
 Szeressük a Jeezuskát, Jeezuskát, Józsefet és Mariját.

(A betlehem ajtaja bezárul s a gyertyák elalszanak. Azután az *indulóének* zárja be a betlehemjárást.)

Nosza, tehát, indultunk, indullunk,
 Muzsikával ballaggyunk, ballaggyunk:
 Fogd, te András, dudádat, te is Pali, sípodat,
 Én is furuglállok. (Elmennek.)

(*Dr. Sebestyén Gyula gyűjtése.*)

* *
 *

A magyar nép a húsvéti és úrnapi szertartások drámai földolgozását átengedte a papoknak. A szerzetesházak fejlesztik ki ezt a drámaaváltozatot, de a nép gyermekeit is szerepeltetik.

Czeglédi István elmond egy 17. századbéli esetet, amikor a keresztrefeszített Jézust alakító szereplőt véletlenül csakugyan agyondöfték a lándzsával.

A *ferencrendiek* evangéliumi színjátékai nagy népszerűségnek örvendtek.

Ki kell emelnünk a *jezsuiták* 1668-ból való ünnepmagyarázó misztériumdrámáját: az úrnapi körmenet értelmét bogozza kilenc jelenetben. Elénk állítja a frigyszekrény történetét, a filiszteusok támadását, a frigyszekrény elrablását, Dávid királlyá kenését, vállalkozását a szent ereklye visszaszerzésére. Az epilógus párhuzamot von a frigyszekrény ünnepe és úrnapja között.

Ennél értékesebbek a *minoriták* csíksomlyói misztériumdrámái, amelyeket 1721 és 1774 között adtak elő. A pünkösdi búcsú alkalmával messze vidékről odazarándokoltak a hívők s élvezték az érdekesítő látványosságokat. A drámákat a tanulóifjúság adta elő. Tár-

gyük változatos: Krisztus mindenikben szerepel. Sok legendát, csodatételt, bibliai jelenetet dramatizáltak a minoriták — mégis legértékesebb művük a *passió*. A népies tréfák alkalmazása csak növelte népszerűségüket.

A legköltőibb nyelvű misztériumdrámát Juhász Máté szerzetté 1761-ben. Címe jelzi a tárgyat is: „*A Krisztusnak érettünk való kínszenvedéséről és némely példáiról, melyek előre árnyékozták és jelentették jövődöbéli kínszenvedését és ártatlan halálra menését és megöletését.*” Verses dráma, rímes alexandrinusai könnyedén peregnék. Az Ó-Szövetség egyes jeleneteit naiv elképzeléssel kapcsolja bele Krisztus tragédiájába.

A misztériumjáték legmagasabb fejlődési fokát *Oberammergau-ban* érte el. A bajor Alpok között, a Kofl tövében valóságos bibliai falu alakult ki évszázadok folyamán. Ez a kis falu német földre varázsolta a Krisztus-korabeli Jeruzsálemet lelkületével, szokásai-val, embertípusaival együtt. Látogassuk meg ezt az érdekes falut s pillantsunk be sajtáságos életébe.

Oberammergau Münchentől délre, az Ammer folyócska völgyében húzódik meg. Keskeny szoros vezet az Ammer völgybe, a bajor Alpok szívébe. Itt piheg a hegyek ölében Altenau, odébb Unterammergau. Ránk ereszkedik a józanfejű havasok élés levegője s a bozontos völgyek homálya.

A hely föntségébe belejátszik a multak színező, nagyító, lelket nemesítő emléke. Ide mindenki azzal a gondolattal jön, hogy a *passió*-játékok örök miszticizmusában megfürösztli a lelkét.

Az Ammertalnak kétféle levegője van: az egyik az Alpeseké, a másik a Szentföldé.

Oberammergau története is érdekes. Mintha Isten évszázadokon át dolgozott volna annak a talajnak az előkészítésén, amelyen a *passió*-játék bibliai embertípusai megteremnek.

Ez a falu most teljesen a művészetnek él. Itt mindenki művész: szobrász, esztergályos, színész, zeneművész. A huszonkét éve befejezett „Fametszetek művésziskolájá”^{cc}-ra 107.000 békebeli márkát költöttek. 76.714 márkába került az a színház, amelyben télen-nyáron próbákat tartanak. A munkában megtakarított időt szavalásokkal, ünnepélyekkel, színielőadásokkal töltik el. Egész életük úgy van berendezve, hogy szépek, festőiek legyenek s hogy szolgálni tudják a magasabb eszméket.

Krisztus korát *nem játsszák*, hanem *élik*. Nem szerepeket alakítanak, hanem életüket alakítják bibliai életté s ezt mutatják be az Ammer völgyébe özönlő százezreknek.

Munka közben, az uccán, a mezőn, a mindennapi társalgás prózai óráiban is van a viselkedésükben, magatartásukban, beszéd-

modorukban valami ünnepies. Mintha Krisztus ott élne közöttük s ők tudnák, hogy látja őket. Szép arcukat nemessé teszi az intelligencia.

A különös falu a bajorok s a svábok határvonalán fekszik: a két faj vére ömlött itt össze s egyesültek a kétféle nép képességei.

1332-ben Bajor Lajos „császár” különös kegyben részesítette a kis falucskát: nagy magazint építhettek az Ammer völgyén átvonuló kereskedők számára. S megkapták a szállítás és lókölesőzés jogát és ők lettek a kereskedelmi útvonal őrei. Egyszersmind védték is szükség esetén ezt a fontos katonai és kereskedelmi utat, amely Velencét és Augsburgot az Ammertalon át összekötötte.

A fenyőborította hegyóriások tövében lévő falu lakosai megismerték a nemzetek országútján elvonuló kereskedők révén a nagyvilágot, látókörük kiszélesedett, ismereteik bővültek; híreket hallottak soha nem látott idegen országokról. Ruhák, szokások, erkölcsök tarkasága gomolygott előttük.

Az egyszerű pásztor nép lelke tülemelkedett a Kofl, Pürschling és Hörnle komor dolomittömbjein.

Évszázadok folyamán sokat szenvedett ez a falu. A hadi fölvonulások útjába esett s minden háború megviselte. Elszegényedtek s ekkor a világ országútjának a vámőrei fölcaptak művészeknek.

Megtanulták a fafaragást, az agyagipart magas fokra emelték, megfinomították. S amit alkottak, azt — mint vándorkereskedők — eladták. Képzeletük megszokta a nagy távlatokat, nem riadtak vissza a kalandozásoktól. Apró áruikkal bejárták a nagyvilágot. Madridtól Svédorszáig, Rómától Szentpétervárig mindenütt szívesen látták őket. A 18. század közepén még Dél-Amerikával is volt kereskedelmi összeköttetésük.

Így lett Oberammergau művészfalu.

Az 1633-i pestisjárvány néhány nap alatt 84 embert ragadott el a falu lakosai közül. Ekkor művészi hajlamukhoz illő engesztelést ajánlottak fel Istennek: megfogadták, hogy minden tíz évben előadják a szent passiót és az egész falu átéli a nagyhét hangulatát, ha a „fekete rém”-et elüzi közülük. A pestis megszűnt s Oberammergau megtartotta fogadalmát. 1680-ban áttették a játékot a tízes dátumokra. Azóta a passió évtizedről-évtizedre alakult, fejlődött. A falu arra törekedett, hogy a művészet eszközeivel is fokozza a legfőbb tragédia hatását. A szöveg mindig drámaibb lett s a zene elősegítette egyes lírai részletek érvényesülését.

Közben Európaszerte üldözni kezdték a misztérium-színpadot. A francia parlament végzést hozott ellene, Angliában Erzsébet királynő megtiltotta a biblia színrehozatalát. Maga az egyház se nézte szívesen a népies színészetet, amely a tömeg ízléséhez igazo-

dott s tréfás jelenetekkel, kacagtató intermezzókkal szaturálta a nagyhét szent fájalmát.

De Oberammergau makacs ambícióval védte évszázados szokását s a játékok jogát minden tizedik esztendőben kivívta.

A legutóbbi hetven esztendő a rohamos fejlődés korszaka volt Oberammergauban. A világ figyelme ráirányult e kis falura.

Messzi országok intelligenciája tódul az Ammertalba, hogy megfüröszse lelkét a nagy heti passió hangulatában.

Száz és száz autó surrog az uccákon, fejedelmi hintók és poros parasztkocsik kerülgetik egymást. A különvonatok ezer és ezer embert öntenek ki magukból s a fekete emberfolyam izgatottan hullámszik a hatalmas színház környékén. Minden ház művészi kiállítás: fényképek, fametszetek, szoborművek, apró emléktárgyak kandikálnak elő az idegenek felé.

Van úgy, hogy el se tudják helyezni a sok idegent. Egyesek Ettalban s a szomszédos tanyákon keresnek szállást s igen sokan alszanak a barakkokban, sőt az uccán is. Emlegetik, hogy 1880-ban Alencon hercege (a magyar király sógora) az uccán utazókocsijában volt kénytelen eltölteni egy zivataros éjszakát.

A misztérium-színház nézőterét hat óriási vasgerezd tartja: szélessége negyvenkét méter, magassága huszonhét. Maga a színpad födetlen s kőből épített házak vannak rajta. A negyvenkétméteres előszínpad jobbra-balra uccákba hajlik. Középen van egy tizenhatméteres épület az élőképek és a szobai jelenetek számára.

A shakespearei színpad alap gondolata érvényesül itt is, mint minden igazán művészi színpadon.

A mélyre süllyesztett orkeszter fölött van a tömegek befogadására alkalmas előszínpad s középen a harmadik színpad: a zárt-függönyű épület.

Pilátus és Annás háza mögött valódi, eleven fák lombja susog; a kék égboltozat nem imitáció, nem festett vászon, — igazi felhők fürdenek odafönt a napsugárban s igazi hegyek alkotják a hátteret.

A „színészek” ruháit sem a zsinórpádlás reflektorai teszik széppé: — nehéz selyem, drága gyapjú az mind, igazi ékszerekkel díszítve. A darabban szereplő római katonák páncélja csakugyan páncél s nem ezüstpapírral bevont fa vagy bádog. A kardjuk is valódi, súlyos kard. Tíz évenként 15—20 ezer márkát költenek a ruhák és fölszerelések kiegészítésére és javítására.

Nem utáztat itt semmi: az érzés, a gondolat is színarany, az öröm a lélek derüje, a fájdalom a lélek elborulása. Az arcizmok játéka, a gesztus, a hang zenéje nem színészkedés. Ha az volna, nem jönnének ide nagyműveltségű idegenek a világ túlsó feléről, Ázsiából,

Amerikából, hogy beleolvadjanak a legszentebb művészetbe: az átélt és átszenvedett isteni tragédiába.

Valamikor a templomban adták elő a passiót. Ez a templomi komolyság ma is megvan az oberammergauai játékban. A templom szentsége nem tűr színészkedést: ott csak őszinte megnyilatkozásoknak van helye.

Egyidőben fölmerült a gondolat, nem lehetne-e a Golgota jelenetét, Krisztus halálát drámaibbá tenni. Mennydörgést, villámlást csináltak s mesterséges felhőket bocsájtottak alá a zárt színpad tetejéről. 1890-ben kipróbálták az újítást, de csak a próbáig jutottak el. Érezték, hogy ez a színpadi hatásra való törekvés nem méltó hozzájuk. Elhagyták, bár nagy összeget fektettek a szükséges gépek fölállításába.

Oberammergau nem „játszik”, hanem egykori fogadalmát teljesíti Isten dicsőségére.

Megkapó szeretettel dolgozik az egész falu a játék sikerén. Mondják, hogy öt évig táplálkozik a lelkük a passió emlékeiből s a másik öt évet a következő passiójáték előkészületeivel töltik el.

A kis gyermek, ha nyílik az esze, már szerepet választ magának, erre készül s egész életét az a gondolat irányítja, hogy be tudja majd tölteni hivatását. Más nemzet fia tengerész, technikus, kereskedő akar lenni, — az oberammergaui gyermek jó Krisztus, jó Péter, jó főpap vagy Júdás.

Három évvel a játékok előtt megkezdí a magisztrátus a gyűlésezést. Kiosztják a szerepeket. S ez nem könnyű dolog, mert a szereplők száma megközelíti az ezret. Az egyik előadás szereplői így oszlottak meg: 1 játékvezető, 98 beszélő férfiszerep, 32 katona, 18 mellékszerepes férfi, 14 beszélő asszony, 2 úgynevezett rendező, 25 férfi a kulisszák fölállítására, 1 főpénztáros, 10 pénztáros, 1 fölügyelő, 60 ember a bejáratokhoz, 1 zeneigazgató, 1 helyettes, 1 prolog, 1 kórusvezető, 12 szopránhangú nő, 12 alt, 8 tenorista, 8 basszus, 40 zenész, körülbelül 200 személyből álló "ép₃ 300 gyermekszereplő; tűzoltószemélyzet, a rend fönntartására helyőrség, az egészségügyi szolgálat emberei, ruhatárosok, idegenvezetők, lakásügyek intézői.

A falu 1500 lakosa közül legalább ezer szerepel a passiójátékkal kapcsolatban.

Azt is érdemes megjegyezni, hogy a szent passió esztendejében senki sem kártyázik, senki sem iszik. Akit részegségen kapnak, büntetést fizet.

A színházat újabban bővítették. Több mint négyezer ember fér el a nézőtéren.

Nincs itt taps vagy tetszésnyilvánítás: a négyezer ember szíve összeforr a szereplők szívével. Imádkoznak.

A játék reggel 8-tól este 6-ig tart. Közben 12—2-ig két óra ebédszünet. Kora tavasztól késő őszig hetenként háromszor, szükséghez képest négyszer, ötször játszanak

... Eldördül a nyolc órát jelző három mozsárlövés. Egyszerre megfeszül a négyezer néző idegzete.

Az orchester mélyéből lassan, méltóságosan ömlik szét a nyitány, s a színpad mögött a szereplők a Miatyánk-ot imádkozzák.

Elölép a *Prológ*. Maga a megtestesült méltóság. Drágaköves ruhája végigomlik hatalmas termetén. Mögötte félkört alkot a nyolcvantagú kar: a „Schutzgeist”.
 S egymásután peregnék le a jelenetek, amelyek a bibliából s az evangéliumból ismeretesek ugyan, de itt az eleven élet ereje pezseg bennük.

Az első jelenet Krisztus bevonulása Jeruzsálembe. Körülbelül ötszáz szereplő mozog s vonul föl a hatalmas színpadon. Aztán egymást követik az ószövetségi élőképek s Krisztus életének erőteljes, mozgalmas, drámai erőt sugárzó jelenetei: a főtanács ülése, a betániai búcsúzás, az utolsó jeruzsálemi séta, a zöldcsütörtöki vacsora, Júdás tragédiája, a Gecsemáné kert, Jézus meghurcoltatása, a töviskorona, a megvesszőzés; — a kereszt minden borzalma elvonul a szemünk előtt.

Aki nem látta, el se hiszi e passió csodálatos hatását. Vannak jelenetek, amikor a négyezer néző szeme könnybelábad.

Az evangélium csodálatos szépsége sokhelyt elbűvöl. De az Olajfák hegyének az éjszakája örökké a lelkemben fog élni. Ez a magasságok magassága, az egyedülvalóság szédítő fönsége.

Krisztus belép a kertbe és elszorul a szíve. Vele jönnek, akiket szeret: Péter, János meg a többi tanítvány. Számára az egész világ erre a néhány emberre redukálódott. Jeruzsálem alszik, a vüág ritmikusan piheg, csak ellenségeit tartja ébren a gyűlölet.

— Üljetek le itt és vigyázzatok! — mondja.

Aztán fölmege a sziklára s letérdel. Víziói vannak. Mintha az Alpok lelke, a természet is segítene a dekorációban. Ennél a jelenetnél beborul az ég s rejtelmes lesz minden szó, minden mozdulat.

Mindenki alszik Krisztus körül s erőt vesz rajta a félelem. Az Isten remeg, keze izzad s tapadós a láztól, arca sápadt, egész valója izgatott. Fölkiált:

— Atyám, atyám, így kellett megélnem ezt az órát, a sötétség óráját?

Hangja ijedt és keserű: — emberi.

A négyezer néző elfojtott lélegzettel figyel: négyezer szív összedobban. Megérzik s megértik a szenvedés főszenes hivatását.

Valami magnetikus erő van abban, amikor négyezer szív együtt dobog s egy érzéstől izzik. A levegő telítve van a lelkek áramával.

Krisztus fél, remeg a forró láztól. Lejön a szikláról — s kedvesei alszanak: Péter is, akinek a kulcsokat adta, János is, akit a keblén pihentetett az este. Jeruzsálem alszik, a természet merev egykedvűséggel hallgat, az emberi bűnök, gyöngeségek fekete zuhataga ráomlik az ő virrasztó lelkére. Hóhérai közelednek és senki sincs mellette.

— így kellett megélnem a sötétség óráját egyedül?

A legszentebb lélek, a legmelegebb szív szomorú egyedülvalóságának a magassága ez. Mi ehhez Tfépest az Eiffel torony, a Kofl, a San Pietro magassága! Alattunk zsong az egész világtörténelem és isteni távlatok nyílnak a végtelenbe.

Oberammergau tanulsága ez: Krisztus szentté avatta a fájdalmat és megtette a szomorúságot a művészetek édesanyjává.

Tőle születik a szeretet, a megértés, az áldozatos készség, — a *megváltás*.

Oberammergauban a középkori misztériumdráma elérte a fejlődés tetőpontját. A népművészet ölelkezett az öntudatos művészettel s *való életben* virágzott ki, nem utánzatban.

A nagypénteki misztérium titka *a mi élményünk lesz*. S ez a megváltás értelme! Meg kell születnünk a kis Jézussal Betlehemben, az igénytelenség és kemény élet barlangjában; végig kell küzdenünk harcát az igazságért, az életért: — s mert ő az *út*, el kell jutnunk rajta a Kálvária keresztféig. S akkor találjuk meg az *igazságot s életet*, ha a keresztfáról az ő szemével nézzük a világot.

„*Krisztus követése*” a címe Max Mell *új passiójátékának*, amely ezt a gondolatot legnagyobb erővel égeti az ember lelkébe.

Max Mell drámájának a hőse egy középkori várúr, aki a Szentföldön jártában elhatározza, hogy a Golgotát odahaza megépítteti. Jobbágysait így akarja Krisztus számára nevelni.

Odahaza magához rendeli a papot, a bírót, az ispánt s eljűk tárja tervét:

„Hogy Napkeletre, a Szentföldre mentem,
Föltettem én híven, rendítheteden,
Hogy jámborul szolgálva szent hitem,
A Golgotát itthon megépítem,
Úgy mint amott vagyon, a régi mását,
Hogy lássák az Úrnak megkínzását!
És szenvedését, végtelen szerelmét
Hirdesse országunkban ez az emlék!

Bár a várúr tele van nemes szándékkal, csak külsőleg Krisztus híve. Mikor hírül hozzák, hogy a törökdúlásban elvadult, mindenéből kifosztott nép lázong, rabol s egyesek ellene, az épségben maradt vár ura ellen izgatnak, kegyetlen intézkedésre ragadtatja magát. Bitófát állíttat föl a vár mellett: aki nem engedelmeskedik, azt fölakasztatja.

— A lázadók szájára lakatot verek. Most nem vagyok keresztény, de a várúr!

Típusa a világ hatalmasainak s típusa mindazoknak, akik érdekeik brutális védelmét összeegyeztethetőnek tartják keresztény voltukkal.

Miután a lázadás elfojtására kiadja a parancsot, maga köré gyűjti hű jobbágyait s előhozatja a nagy keresztet. Nekik is kihirdeti szándékát:

— Mert nagyon gyarlandók itt a hívek, örökbe hagynám nekik én e mívet. Megépítem ama Kálváriát, hogy látva látnák az Isten fiát. Okuljanak majd rajta, ki a szívet betölti, mivelhogy Ő a Jóság, a Nemesség, s mindenkoron csak őt, Krisztust kövessék. A szeretet lobogjon fönn magasban, hunyjon ki a gyűlölség lángja lassan. Ez léssen az én testamentumom!

Leányait elküldi az agg szobrászhoz, aki a keresztfára szánt Istenembert faragja: siessen művével, hogy a Megváltó alakja minél előbb rákerüljön a puszta fára.

Mialatt a várúr a kápolnában imádkozik, a nyomor lázadói ellepik a kastély udvarát. A pap s az ispán hiába próbálják megfékezni a keserűszívű rongyosokat. Vad lárma, halálordítás, pisztoly csattanás. Az elősiető várurat lefegyverzik, kezeit hátrakötik s leráncigálják a lépcsőn. Agyba-főbe verik.

— Ez várt minket akasztófával?! — vicsorog az egyik.

— Vért fogsz izzadni, disznó! Jaj tenéked! Most megdögölsz! — fenyegeti a másik.

Az asszonyokat összefogdossák s betereleik a pincébe. A férfinepet felkoncolják s megkezdődik a fosztogatás. A szociális bajok undok gennye fölfakad a túlzottan reális jelenetben. Az éhesek „zabálnak”, a hosszú időn át lefojtott kapzsiság mohón nekiesik a vár ruhatárának, fegyvereinek, telt kamráinak. Aminek nem tudják hasznát venni, azt szétrombolják. Az udvar kövére dobják a könyveket, a mandolint, az üvegedényeket. A várúr ingeit, ruháit magukra öltik, csizmáit fölhúzzák.

A pincét feltörik s részegre issza magát a tajtékzó düh és rombolási ösztön. Körülveszik a félholtra vert várurat:

„Mostan dühöngj, kutya! No, süss ide!
Hát fogsz-e rajtunk ítélkezni te?
Vagy megöletsz tán?”

Az őrző rablóbanda megpillantja a falnak támasztott keresztet. Az egyik szolga elkiáltja magát:

— Keresztre kell feszíteni! Haljon iszonytató keresztthalált!

A lázadók közé keveredett kóbor lovag blaszfemiának tartja a keresztrefeszítést. Ez mégse illik.

— Lopj, fosztogass, de légy igaz keresztény — mondja.

A szörnyű ötlet azonban tetszik a tömegnek. A keresztet a bolt-hajtás ívéhez kötik. A várúr megrendülve könyörög:

— Akármit is tehettek vélem eztán, megölhettek, csak itt ne, a keresztfán. Ne káromoljátok gazul az Istent! Itt a testem, a vérem! Kínozzatok, vadul veresetek hát. De mindenkor féljétek a keresztfát! Mert az reátok hullik mennydörögve.

Átszenvedi a krisztusi keresztthalál előzményeit. A jobbágyok arcába pöknek, kicsúfolják, megostorozzák; letépi róla a ruhát. Fölhúzzák a keresztre s odaszögeznek, kötéllel fölerősítik.

— Nem vérzik el hamar, döglődni fog! — mondja az egyik. Ruhájára sorsot vetnek, hogy „úgy legyen, akar a bibliában.” S közben kigúnyolják a Megváltót is.

— Kit váltott meg? — kérdi a lázadó szolga. — Tizenöt évig voltam gályarab, a könnyeimtől a tenger dagadt, de meg nem indult semmiféle hegy. Hol volt a megváltásom? Egyre megy. Beletörődtem. Kenyerem a gond. Vagy tégedet megváltott?

— Öt nyavalyám volt, hét meg az öcsémnek. A Megváltó mégsem kúrált ki. Gyógyítani se tud. Csak a papok pofáznak.

— Ez a „megváltó”, aki itt lóg, megválthatna bennünket, ha elárulná, hol van elrejtve a pénze. Elfogjuk és eladjuk a leányait, azért kapunk valami pénzt.

A gúnyolódó, lakmározó csőcselék nem veszi észre a császári katonákat, akik megszállják a bejáratot.

A hadnagy tüzet vezényel, a katonák fősorakoznak. Lefegyverzik a rablókat, megmottózzák őket.

A hadnagy megrendülve nézi a keresztben vonagló várurat.

— Irtózat, istentelen gonosztett! Oldjátok ki csöndesen, fektessétek ide a földre! Orvos, te vedd a gondjaidba, szorgos munkálkodással ápolj. Nézd, még piheg! Mít tettek e dögök! Nem emberek ezek, de ördögök.

Az orvos szörnyűködik:

— Kegyetlenül, gaz módra megkötötték. Embert keresztre vonni! Csupa seb. A tagjai dagadtak, véresek.

Erősítő orvosságot s bort öntenek a szájába. Lassan életre kel. Leányai fogják ápolni, ez a gondolat enyhíti fájdalmát.

Előbújnak a vár cselédei, az ispán, a pap is a rejtekhelyről. Körülveszik elalélt urukat.

Beviszik a szobájába s ott ápolják.

Megérkezik a csapat kapitánya. A hadnagy jelentést tesz neki a történekről. A kapitányt meghatja a várúr tragédiája.

— Nemes főtisztje volt szegény a császárnak. Ezredes. Nándorfehérvárnál harcolt vitézül.

A kapitány a vár udvarán törvényt ül:

— Akasztófára velük, valahány van! Álljanak glédába, hadd lássam őket. Hol a sintér? Az végezzen velük!

A kivégzés előtti pillanatban hosszú fehér ingben megjelenik a folyosón a várúr. Sápadt arccal áll a tömeg fölött. Megtántorodik.

— Mi ez? Mit látok itten én? Irtózatoss!

A kapitány csillapítja:

— Ne félj, nem bántanak. Épp jókor érkezel. Hát lásd magad, most végezik ki a gonosztevőid. Ez lesz az orvosságod, majd erősít. Már itt a hóhér, mind szörnyű halált hal. Az imént, uram, alélt voltál s meg se kérdeztünk. De ha talán nem elég kemény neked ez a halálnem, meg is kínozzuk őket. Hiszen te úgy szenvedtél, mint Krisztus, iszonyúan.

A várúr így felel:

— Úgy van, te monád! Fölfeszítettek a keresztre s most én a keresztről hoztam egy híradást: Krisztus üzenetét.

— Kinek hozod a hírt? — kérdi a kapitány.

— Azoknak, akik megkínoztak s keresztfeszítettek. Megbocsátok nekik. *Hadd lássa meg itten mindenki ezt ma: az irgalom forrása a keresztfá.* Másképp: miért szenvedtem volna fönt?

A várúr valóra váltja Krisztus szavait: Azt is szeresd, ki téged gyűlöl, üldöz. Éppen azért, mert megfeszítették, mindent a Megváltó szemével néz.

A kapitány ellenkezik: ő már kimondta az ítéletet, nem vonhatja vissza. A gonoszoknak bűnhődniök kell.

— Te összevted a törvényt a hittel! — mondja. — Engem a kötelesség vezet. Esküt tettem a császárnak s az eskü arra kötelez, hogy a gonoszt üldözzem. Te csak menj be szobádba s bízd ránk az igazságszolgáltatást.

A várúr az asztalon lévő fegyverek közül felvesz egy tőrkeést, az egyik megkötözött lázadóhoz lép s elvágja kötelékét. A lázadó ki-rántja kezéből a tört s a várúr szívébe akarja döfni. De a várúr szelíd tekintete megbénítja kezét.

— Ne ártsd magad az én hatáskörömbé! — szól bosszúsan a kapitány. A várúr ránéz s így szól:

— Engem ő küld, az élet és halál parancsnoka, ő jár közöttünk, ő, a szent titok, ki old és köt. Ezeknek a szegény bűnösöknek élet kell, hogy folocsúdjanak; hogy növe nőjön ezután a mag s lelkükben az élő Isten lakozzék. Mit bánt az téged, kötelesség katonája, hogy én megbocsátok? Én győztem immár önmagam fölött, most le fogom győzni ellenségeimet. Én egy órán át a keresztről néztem a földi élet zűrzavarát s most megváltanám az egész világot, ha hatalmamban volna.

Majd szemét égnek emelve folytatja:

„Nem hallgat rám a sok istentelen,
Hallgass reám tehát, én Istenem!
Kereszten függtem, mint Te egykoron,
Dicső példád gyarlón utánozom,
De így akartad, rendelted te bölcsen.
Segíts nekem, hogy a szavad betöltsen.
Ember vagyok, nem megváltó, apostol;
De megmentem majd őket a gonosztól.
Csak jöjjön a bús éjszakába fény,
Mert ők vakok. S én gyöngé, árva lény.
Segíts nekem, csodát, csodát te adj!”

Karjait ég felé tárja, szívéhez kap s meghal. A katonák, az udvar népe, a gonosztevők megrendülve nézik. A pap imára kulcsolja kezét:

„Meghalt. Megjárta a Kálváriát.
Nagyon kemény volt néki a világ
S mi is, kik itten éltünk. Elhanyaglott.
Megkondítom érette a harangot.”

Megérkeznek a várúr leányai, jön a kőfaragómester, hozza a keresztre szánt Krisztus-alakot.

S megtörténik a csoda. Krisztus föltámad a rablókban és a törvény embereiben. A föltámadás csodája megváltja a bűnös és kemény szíveket. A kapitány ellágyul s Istenhez beszél:

— Bocsásd meg a mi bűneinket, ó Uram! Nem lesz ma itt kivégzés, mert „más a törvény és más a bíró. Az Úr világolt az ő lelkében és megszületett íme az Ige ... Már nem fogoly, már nem rab senkise. A kápolnában lesz egy szentmise, meghallgathatja az, aki akarja.”

A zászlós kibontja a zászlót, a katonák fölemelik a ravatalt, a trombiták rivalganak, megindulnak a kápolna felé.

Katonák és rablók, gonoszok és ártatlanok, lovagok és parasztok összeölkezve mennek a halott várúr után.

Max Mell drámájának vannak hibái: a rablóhistóriák túlzott romantikája ott harsog a bosszú tobzódásában; a középkorba a modern szocialista forrongások motívumait keveri; a várúr két leányának a viselkedését nem tudja elfogadtatni velünk: sok benne a fölösleges drámakolonc, a huzavona. Mégis értékelnünk kell benne a téma megrendítő és gondolatébresztő erejét. A megváltás misztériumát közelebb hozza hozzánk s megtanít a nagy igazságra: a megváltás, a csoda a lélekben van.

A *Szókihirdető* fejezi be a darabot:

„Nyugodalmat jóéjszakát tinektek,
És békeséget a sajtó szíveknek.
Tibennetek lakozik a Jövendő:
Szeressetek s az Ő országa eljő,
Mert a szívekben vannak a csodák, benn.
— Hát vége a játéknak. Ámen. Ámen.”

* *

A világirodalomban igen sok a Krisztus életét s kinszenvedését bemutató dráma. Ezek különböző értékűek. A nemzetek nagy színházai s a legényegyletek műkedvelő-színpadjai válogathatnak az evangéliumi színjátékok között: van elég. Mindenféle igény megtalálja a kielégítést.

A Krisztus-drámák két nagy csoportját különböztetjük meg. Az egyik csoportba tartoznak azok, amelyek Jézus életét igyekeznek hűen és meghatóan adni. Forrásuk az evangélium s a hívő ember szíve.

A másik drámacsoport Krisztust beleállítja az élet zűrzavarába; a modern viszonyok között szerepelteti. Ez a drámatípus a 17. században keletkezett. Ősei azok a prédikációk, amelyek Krisztussal odatják meg a szociális problémákat.

A „Názáreti rabbi” tragédiája mintegy szimbóluma lesz a romantikus költészetben a tiszta ember, a tömegeből kiemelkedő lélek tragikus sorsának. A durva élet agyonnyomja a tiszta szív mennyei virágait.

A nemzeti vonatkozások helyet kapnak a Krisztus-drámák mindkét fajtájában.

Két magyar drámát ismertetünk: mindkettő reprezentatív Krisztus-dráma s kitűnő példa arra, mint szövi bele a nép a megváltást saját nemzeti életébe.

Az Úr Jézus minden nemzet megváltója: irányítja a történelmet s megoldja az egyénnek a fajba kapcsolódó problémáit.

Gárdonyi Géza a „Karácsonyi álom” című játékában a magyar nép lelkéből szedte a betlehemi éjszaka bájos adatait. *Voinovich Géza* „Magyar passió”-ja a magyar múlt talajába szúrja le a Golgota keresztjét.

A *Magyar passió* színhelye Kassa. A szerző így vezeti be darabját:

„Kassa városában templom épül Szent Erzsébet királyleány tiszteletére. A városi magisztrátus 1465-öt ír évszámnak a protocolumok alá.

Itt a Nagyhét és a Húsvét. Jámbor szerzetesek, Szent Domonkos szelídlelkű fiai és Szent Ferenc alázatosságú szolgálói a templom előtt készülnek a passióra.

Nézőképpen idegyűlnek a polgárok meg a templom építői s bele is vegyülnek a szent játékba.

A templom is részt vesz benne. A felvidék minden népe építette, mindenféle míves ember, — de a mestere magyar: István mester architektus.

Történt épp a mondott évben, hogy az épülő szentegyház alapjaiban megrendült. István állította helyre, István magyar architektus.

Ez kész példázat nekünk. így ez *magyar passió*.”

Az épülő kassai magyar templom szimbolikus templom a darabban. Az egyik kőfaragó, a szepességi német Jorg izgat a munkások közt:

— Testvér, te tót vagy, én meg cipszer. A mi hátunk fáj belé, de ládd, a templom mégis a magyaroké lesz! Kassa éke, büszkesége, rajta van az országcímer.

András mester megfelel Jorgnak:

— Magyarország ez a föld itt, hát magyar a templom is. A mi földünkön áll, a mi kövünk a fala. A mi eszünk építette: István mester tudománya, Mátyás király aranya. A mi Szent Erzsébetünk áll az oltáron, ölében a csoda-rózsák; körulte a sok magyar szent: István, Imre, László, Margit. Ha fölnézel rá: az oltár egy mennybéli Magyarország.

— Jó, jó — mondja a szepességi Kristóf kőfaragó —, hiszen segítünk. Mi is ebből éldegélünk s minket is csak befogad.

A történelmi Magyarország Isten temploma: egymásra utalt népek közös alkotása.

A templom előtti téren nyers kötömbök, félig kifaragott oszlop-törzsek, oszlopfejek hevernek. A dóm már áll, csak a Mátyástorony van félben. Éppen most illesztik falába az országcímert.

Szombat délután van, a munkát abbahagyják. A barátok a passió-játékot készítik elő: próbát tartanak belőle. A város polgárai: férfiak, asszonyok, gyerekek odatelepszenek a kövekre s nézik. Diákok batyuban bibliai ruhákat, süvegeket hoznak; hónuk alatt fáklyák, angyal-szárnyak, egyéb színpadi rekvizitumok.

Páter Gratianus intézkedik: ünnepekre ez a sok szanaszétheverő kő nem maradhat itt.

A templomatya fölsóhajt:

„Hja, egy templom lassan épül,
Ha kész van is, mindig készül.
De azután örök is ám:
Áll, ameddig áll az ország!”

Gratianus elrendezi a szereplőket, a csillaggyújtó angyalok fáklyáikkal ellepik a csonka tornyot. A rendező figyelmezteti a munkásokat:

„Ha nézitek, velünk együtt
Teljetek meg élő hittel.
Okulással, jobbulással.”

A film könnyedségével s gyorsaságával pereg le előttünk Jézus élete. A tömörség és a lebegő könnyűség jellemzik ezt a mélylelkű drámát.

Az óriási színpad különböző pontjain folynak le a rövid jelenetek s mindig odavetítik a fényt, ahol az akció éppen történik.

Az Ó-Szövetség meg-megvillan a néző előtt s aláfesti, elmélyíti a passió egyes részeit. Káin és Ábel áldozata s a testvérgyilkosság: az első halál a darab kiinduló pontja. Ádám és Éva siratják fiukat:

„Jaj, kihalt a szelídebb vér,
Káin bűnös nemzetsége
Népesíti be a földet!”

Az Úr ígéretet tesz, hogy egyszülött fiát leküldi s az megváltja a világot.

Gyorsan peregnek le az angyali üdvözlletnek, a betlehemi pásztorjárasnak, a háromkirályok megérkezésének, Simeonnak, a zsinagógai tanításnak, Keresztelő Szent János szerepének, Jézus három-éves tanításának a jelenetei.

Az *első rész* a Jeruzsálembe való bevonulással záródik. Júdás átveszi a harminc ezüstpénzt s e pillanatban erős roppanás hallatszik a templom épületéről. A toronybéli szerzetesek lefutnak, nagy az ijedelem.

Az országcímer kettérepedt. A magyar templom szilárd falát is a Júdások gazsága repesztette meg.

Előhívják István mestert, a templom építőjét. István szent hittel hirdeti:

„Én mondom: megáll e templom!
Emberek, ne féljetek!”

Gratianus a meghasadt országcímerre mutat s átszellemülten mondja mindnyájunk reményét:

„Fiaim, az Úr hatalmas.
Higgyétek, ha ő akarja:
Ami széttört, összeforr.”

A színjáték *második része* a templom felülvizsgálásával kezdődik.

„Bizony megrendült a templom, boltozatja megrepedt. Hej, de mennyi vést kiállt már s mégis itt áll, újra épül. A széjjelomlott romokból most készül föltámadásra.”

A templom rendbehozása nem megy áldozatok nélkül. Egy polgár tíz fuvar követ ajánl meg, a másik ingyen dolgozik egy hétig, „csak a templom meglegyen”, összefognak s áldoznak örömet, így lesz erős az ország temploma.

A barátok folytatják a szent passió előadását. Alapul szolgál az őszövétségi József drámája. Az utolsó vacsora és a Golgota között történt események vonulnak el szemünk előtt.

Voinovich Géza passiója csakugyan *magyar* passió. Nemcsak a színtér s a kassai templom szimbolikus szerepe teszi azzá. A drámát számtalan szál fűzi össze a magyar történelemmel.

Ezeket a szálakat szeretném előhúzni a cselekmény bonyolalmából.

A kassai polgárok minduntalan szerepet kapnak a játékban. A „tömeg”, a „nép” maga a nézőközönség. Nem *játék* előtte Krisztus élete és szenvedése, hanem szent valóság. Élik azt, amit előadnak.

A; betlehemi pásztorok típusa gubás magyar, akárcsak a betlehemeseké. Gábor angyal énekét a kőfaragók veszik át és zengik tovább. A hegyibeszédet, a boldogság örök himnuszát Jézus a kassai polgárok körében mondja el s azok nyitott szívvel hallgatják. Magához von néhány kassai gyermeket s róluk mondja:

„Legyetek, mint e kisdedek,
övék a mennyek országa.”

S a csodálatosan megszaportított kenyeret magyar parasztok között osztja szét Jézus. A kövér magyar búza az ő ajándéka.

A Jeruzsálembé való bevonulás jelenete színpadi jelenetként kezdődik, de aztán csatlakoznak a kassaiak is: polgárok, munkások. A hóvirágot, a magyar föld fehér leányát lengetik az Üdvözítő felé. S Chrysogonus páter elkiáltja magát:

— Húzzátok meg a harangot a domonkosok templomában!

Egy kassai leány harangvirágot szór az útra:

„Harangvirág, harangozz
Az Úr dicsőségére!”

Krisztus nyomában mindig ott látjuk a „kassai nézők” -et is.

De nemcsak a kassai milió teszi magyarrá ezt a dramatizált evangéliumot. Mintha Magyarország s a mennyország misztikus kapcsolatban volnának.

A háromkirályok jelenete után Gratianus barát kiegészíti a szent szöveget:

„Jött egy negyedik király is
Ezer évnek elmúltával.
Isten-Anyja Máriának
Főljánlá koronáját,
Koronával az országát.”

Intésére a kőfaragók a kis Jézus előtt térdelő bibliai királyok közé állítják Szent István király szobrát is. A kassai nézők énekbe fognak: „Hol vagy István király? ...«

A jeruzsálemi diadalmenet boldogan örvénylik végig az uccákon. A menetből előlép Szent Péter ruhájában Gratianus és nagy szóval hirdeti:

„Folyvást jönnek, egyre jönnek
Követői, mint az árvíz.
Követői seregében
Jár egy szép magyar királyfi:
Szűz Szent Imre hercegünk.
Csatabárdal menny vitéze,
Szent László, a csodatévő.
Erzsébet, a rózsák szentje,
És a zárda szüze, Margit,
Árpádházi liliomszál.”

S a színen csakugyan átvonul Imre herceg, kezében liliommal, Szent László koronásán, Szent Margit apácaköntösben, Szent Erzsébet kötényében rózsákkal. Utánuk a kassai nézők is beállnak a jeruzsálemi menetbe.

Mélyértelmű kapcsolat ez Jeruzsálem és a magyar föld között.

Krisztus sírbatétele után Gratianus páter ismét beleszövi a játékba a magyar multat:

„E szent sírhoz sokan jönnek minden tájáról a földnek. Koldusok, zarándokok, hős keresztes lovagok. Egy mindőjük közt kivál: messze nagy víz partjáról jön Endre, a magyar király.”

A szerzetesek fölállítják a szent keresztet. Eléje borul az egész világ: királyok, katonák, koldusok, gazdagok, köztük a kassai nézők. Az égből angyali ének szűrődik alá.

A játék csodába megy át. A kassai templom fölött megnyílik az ég, az ajtó széttárul s a kőszobrok megelevenednek. A templomból mennyei angyalok jönnek elő, a föltámadást hirdetik a magyaroknak. Utánuk előlépnek a magyar szentek: István, Imre, László, Margit, Erzsébet s letérdelnek a kereszt előtt. Egyik angyal így szól:

„Mi Urunknak kedve telik áhítatos szíveken. Amit leghöbben esengtek, kérjétek és megleszen!”

S a magyar szentek magyar vágyak teljesedését kérik. István így imádkozik:

„Vedd uram, szent oltalmadba az én árva nemzetem. Enhibáiból okuljon, más kegyére ne szoruljon; fondorkodó ellenségén győzelmet hadd vegyen!”

Imre herceg tiszta erkölcsöt, Szent László ép erőt, boldog Margit reménységet kér nemzeté számára.

Erzsébet, a szociális bajok megoldásának a szentje így szól:

„A kenyérem rózsákká vált
Az irigy szemek előtt.
Hadd változzanak ma vissza,
Mert sokak az éhezők.”

A magyar passió égre csapódó végső akkordját a magyar építés, a magyar alkotó munka képviselője harsogja bele a magyar jelen zűrzavarába. István mester mondja:

„Álljon örökké e templom,
A magyarok temploma.
Többet semmi földindulás
Meg ne rendítse soha!”

Voinovich Géza kassai magyar passióját Szeged új temploma előtt adták elő a Nemzeti Színház színészei s a szegedi nép. Adja Isten, hogy Kassán is előadhassák!

A magyar nemzet Krisztus nyomain járja a Kálváriát, s a Kálvária gyümölcse a föltámadás.

A magyar nép melegszívű *tanító-ja*, *Gárdonyi Géza* emelte irodalmi színvonalra a népies pásztorjátékot, a betlehemjárást. A betlehemi istállócska misztériumát a naiv nép költészetének a szemüvegén át nézi; rávetíti a magyar nép eredeti képzeletének csodás-fényű reflektorát.

„A betlehemi történetet a tanulatlan léleknek a népi játékokban megszólaló hitével és gondolkozásával, gyermekded fölfogásával, naiv anakronizmusaival, — de kedves frissességével viszi színpadra, úgy, amint *földünkön magyar szűrt öltött*. Az egyszerű lelkek álmába ringat bennünket s azzal az izgalmas, boldog várakozással telünk el mi is, amellyel a Messiás érkeztek hírére az egyszerű szívek megnyílnak befogadására és hódolatára.” (*Kékyl Lajos*.)

A műköltészet száz és száz karácsonyi játéka közül Gárdonyiét ismertetjük. Ez áll hozzánk legközelebb s igazolja azt a tételt, hogy a műköltészet akkor jár helyes úton, ha a nép gazdag lelki kincstárából merít.

Gárdonyi „betlehemes játéka”-ban a *Beköszöntő* a valóságos pásztorjárás hangulatát viszi a Nemzeti Színház színpadára. Falusi betlehemesek lépnek a függöny előtti térre s kérdezik, mint odahaza szokták: „Szabad-e bötlehemet jární?”

Az egyik pásztor így folytatja a belépőt:

„Mink még erre sohse jártunk. Csak falukon, csak pusztákon hirdettük a Jézuska születését. De, mondok a társaimnak: hátha egyszer mögindulnánk a palotás városokba, csillagunkat meggyűjtanánk a márványos pitarokba? — Jaj, — aszongyák — hova gondolsz? Csak nekünk szép e szent játék, de nem ám az úri népnek.”

A rendező előugrik s riadtan tuszkolja ki a színházból a parasztokat. De Máté bácsi ellenkezik:

— Engödelmet kérök, aszonták nekünk, hogy ebben a házban énekölhetünk. Mert ez a ház közös, mint a templomok, öregapám ebbe száz téglát hozott.

Az igazgató is előjön s egy ötlete támad: miért ne mutathatnák be az úri közönségnek a betlehemes játékot. „A búzavirág nem kerti virág, mégis szereti az egész világ. A dajkaének sem operai és mégis édes olykor hallani.” — „Ez egy sokszázados játék a népnek. Miért ne szólhatna itt is egy napon a furulya a magyar színpadon?”

A színház adja a művészi keretet, a ruhát, a díszletet, a nép a lelkét és szívét önti e keretbe.

„Mi adunk pompát, színpadot, zenét,
Adjátok ti a nép költészetét!” — mondja a direktor.

S a falu pásztorjátéka fölvonul a nemzet első színpadára. A naiv játék mindinkább átalakul magasrendű művészetté.

Bár a szín keleten van, Betlehemben: — mégis érezzük, hogy ez magyar talaj s a szereplők játékán átüt a magyar paraszt egy-egy jellemvonása.

Az első fölvonás a háromkirályok hazájában történik. A népmesék világa ez az ország, tarkítva az arab mesék magyarba oltott motívumaival. Gáspár vendégül látja Menyhértet és Boldizsárt. A királyok öltözete magyaros: amilyennek a magyar nép elgondolja. Baal istennek mutatnak be áldozatot; egy ifjú leányt akar leszúrni a főpap. Mennydörgés, villámlás, a bálvány darabokra törik s megjelenik az égen a csodálatos csillag. A jóskok a Messiás születését olvassák ki a jelekből. A csillagjósolás félig tréfa a magyar fölfogásban: a jó Karakalem alakját és szerepét is a humor derűje ragyogja körül.

Boldizsár, Gárdonyi színpadi beállítása szerint, az ősmagyar haza egyik mondabeli királya. Az ő jósa a vak *Ordas* vörös selyem magyarruhába öltözött sarkantyús igricek dobpergetése kíséretében jósol s jelenti vak szeme vízióját:

„... Pásztornép jön a frissen esett hóban — a király ül egy rongyos istállóban.” (Karácsony fogalma népünkénél a hőséssel kapcsolódik.)

A háromkirály elindul a csillag után.

A második fölvonás színtere egy magyar puszta. A távolban alacsony, kéklő hegyek közt Betlehem látszik. Az előtérben kút, mellette görbe, lombtalan pálmafa. Beszélgetés közben nyáj kolompja, birkabégetés hallatszik. Betlehem a magyar tájba építve!

A szereplők mind magyarok: parasztnép, pásztorok. A kutat szinte kiisszák, annyi nép vonul Betlehem felé.

Az egyik utas iszik a vödörből s kérdezi:

— Messze van még ide a város?

András megtudakolja:

— Melyik? Jeruzsálem, Miskolc vagy Bötlehem? Bötlehembe mennek népösszeírásra. Megjelenik a népszínművek lógósa, a *cigány* is, Csurka személyében. Mindenütt lábatlankodik és beáll szolgálatba a háromkirályokhoz.

A darab minden szava a nép eszejárásának a szüleménye.

Jön Szent József Máriával. Mária számaron ül. Kezében kosarat tart, keblén egy rózsa.

Vizet kérnek ők is. Mária halvány, fáradt. Szeretnének tovább menni, de a puszta magyarjai fölvilágosítják, hogy a városban nem kapnak már szállást.

Az öreg Bertalan és felesége Boris már kiadták a lakásukat s a város melletti istállójukban vetnek maguknak ágyat éjszakára.

Boris asszony gyöngéden fordul a vándorokhoz s megszólítja Máriát:

„Jaj, édös leiköm, hát ilyen télidőben
ilyen állapotban vagy úton-menőben!
Hol kaptok majd szállást, lelköm-liliomom?”

Fölajánlják nekik az istállót. József megrendül, vonakodik, de Mária megnyugszik:

— Amint az Isten akarja, úgy legyen!

Az állapotos asszonyt a nép különös gyöngédséggel veszi körül. Így tesznek Máriával is. Biztatják, fogadják el az egyszerű szállást:

„Van ott, lelköm, széna-szalma bővőn,
Mégis csak jobb, mint a hideg, fagyos földön.”

József és Mária elvonulnak, a pásztornép vacsorát „rottyant”, akárcsak a Hortobágyon. Beszélgetnek, tréfálkoznak s elálmosodnak. Közben megérkezik a csillagiós Karakalem s eltréfálnak vele, végül megkergetik. Majd lefekszenek s alszanak.

Gábor főangyal kiterjesztett szárnyakkal káprázatos fényben megjelenik:

„Ébredjetek, pásztorok! örömet jelentek. A Messiás megszületett, gyertek velem, gyertek!”

A harmadik fölvonás színtere a betlehemi istálló, ahogyan a magyar nép a szentképek, festmények és templomi betlehemek alapján elképzeli.

Középen Mária ül szénán, előtte x-lábakon kis jászol. Szent József talpat farag a jászol alá, hogy ringatni lehessen. A háttérben ökör, szamár eszik. A barlang kövein angyalok, kezükben sokféle hangszer. Titokzatos, rózsaszínű fény.

Az újszülött elé vonulnak a különféle társadalmi osztályok képviselői: a háromkirályok, a bölcsek, a pásztorok, a parasztok s a cigány. Ajándékot adnak neki s ajándékot kapnak tőle. András jó levegőt kér, egy juhász szép termést, János egy új subát, Máté egy új dudát, a vén Bertalan még hatvan évet, a cigány hegedűt.

Az ősmagyar világ világtalan táltosa, Ordas térdreborul s így szól Józsefhez, aki neki is ajándékot akar juttatni:

„Boldog vagyok, uram, s bárha világtalan,
Szívemben az új kor égő világa van:
Hallom az ég szavát, mely a földre zendül,
Megkaptam részemem a dicső örömből”.

Mindenki boldog: a magyar pusztába illesztett Betlehem szent egységben öleli át a keleti bölcseket, a biblia személyeit s a magyar föld gyermekeit.

A drámai keret és fölfogás hozza magával, hogy a kedves karácsonyi játék tele van népies elemmel. Az evangélium vérévé vált a magyar népnek s ezért átéli a karácsony szent misztériumát.

Találkozunk ebben a Betlehemben a magyar falu jellegzetes alakjaival és szokásaival. Szinte halljuk a magyar tornyok kedves harangszavát. András gazda, Pétör gazda, Máté, Jancsi csupa magyar típus.

Van a darabban szerelem is, egy ifjú pár szívének a bimbóba-feslése.

S van népmesei csoda: a vén Bertalan kulacsából iszik a Szent Szűz s ettől fogva a kulacs sohasem ürül ki.

A magyar népköltészet illatos virágaiból fonta Gárdonyi Géza ezt a gyönyörű koszorút s rálehelte a magyar nép vallásos, hű lelkét.

*   *

A modern költők Krisztus új alakját bontakoztatják ki az evangéliumból. Izgatja képzeletüket a Megváltó szerepe, próbálnak bepillantani szívébe.

Wilde szerint a legnagyobb titok az ember. Ha a tudomány lemérte az ég csillagait, fölszínre hozta a tenger mélyének a csodáit, ha minden rejtélyét kilesi a természetnek — még mindig hátra van a legnagyobb titok: az ember szíve.

S az embernél is nagyobb és szentebb titok az Istenember, Krisztus. Az ő szívében szédítő mélységek távlatai nyílnak. A művészet legszebb, de egyszersmind legnehezebb föladata Krisztus alakját megrajzolni.

A modern írók egyénítési kísérletei igen tanulságosak.

A Megváltó minden idők számára hozott evangéliumot, jó hírt, üzenetet. Minden idők emberéhez van szava s kezét ott tartja a jelen emberének ütőerén is.

Örök problémánk Krisztus eljövetele. A szociológus, a nemzetgazdász, a történelem bűvára, a költő, az élet zürzavarában eligazodást kereső filozófus hányszor sóhajt föl:

— Ha Krisztus most élne, ha itt járna köztünk az uccán, belépne a gyárak kapuján, leülne mellénk a szalonokban: mit szólna? Meg tudná-e oldani azokat az égető kérdéseket, amelyeknek a malomkövei között őrlődik testünk-lelkünk? Mit szólna a papokhoz, a politikusokhoz, a népvézerekhez, a kalmárokhoz? Kiknek adna igazat? Hallgatnának-e rá?

Yartin „ötödik evangélium”-ában újra megszületik Jézus, ugyanazt tanítja, ugyanúgy cselekszik, mint két ezredévvel ezelőtt s megint halálra ítélik.

Krisztus a világosság: hozzá igazodik mindenki, még a sötétség emberei is.

Ha a valóság, a kegyetlen élet meghazudtolja őt, a költészet mindig igazat ad neki. A modern költők részint Krisztus alakját modernizálják, részint a jelent módosítják, antikizálják az ő alakjához.

Max Kretzer („Das Gesicht Christi”) kitűnő példát ad arra, mint lehet a Megváltót a modern viszonyok közé állítani.

Egy szegény munkást az éhség, a nyomor víziós különccé finomít. Látja maga mellett Krisztust, hallja hangját, szívébe bocsátja lágy szavait s követi fényes alakját mindenüvé.

S megszenved azért, mert Krisztussal együtt jár. Környezete gyűlöli, csúfolja; munkástársai bolondnak tartják, egyletükből kizárják; följebbvalóival túrhetetlen összeütközésekbe keveredik. S mindez azért, mert látja Krisztust, hallja tam'tását és aszerint él. Boldog ember, de magáramarad s boldogságát örültségnek minősítik.

Pedig Krisztus csakugyan itt jár köztünk. A mindennapi élet hályogot növeszt szemünkön, kevesen látják.

Freussen („Hilligenlei”) Názáretet a 20. századba helyezi. Az Új-Testamentum alakjai mint modern emberek bukkannak föl, a mi sorsunkkal a vállukon, a mi tüskéinkkel a szívükben, a mi ügyleteinkkel, művészeti, ipari, kereskedelmi igényeinkkel, küzdelmeinkkel. A szerző bemutatja, milyenné fejlődött Jézus tanítása, akarata. Elénk tárja, mi lett számunkra a megváltás?

Krisztus *ma is él*. S ennek a ma élő Krisztusnak is van életrajza, van befolyása a cselekedetek, gondolatok, érzések születésére, ő az idők fölött áll. Él a szívekben s föltámad azokban, akik az örök életet áhítják.

Merészen szólva, minden embernek megvan a maga Krisztus-problémája és megváltása.

Gerhardt Hauptmann adott hangot ennek a gondolatnak „*Hannele*” című megható és bájos drámájában.

Hannele agyonkínzott, ártatlan kislány. Édesanyja meghalt, részeges mostohaapja üti, veri, erején fölül dolgoztatja.

A kis Hannele szívében mennyország lakik: s ezt a boldog, szép mennyországot ő kivetíti magából, áthelyezi a felhők fölé, ahol édesanyja lakik s várja őt. Eljön érte a halál s átsegíti a szörnyű kapun. Mielőtt elszállna tiszta lelke, találkozik Krisztussal, az ő saját Krisztusával, *akinek az arca a jóságos tanító bácsi arcához hasonlít*. Isten fölruhazza őt, mint a mező liliomát: üveg cipőt húz a lábára, selyemruhát terít vézna testére. Édesanyja elküldi a halált s megmenti őt a kínoktól. Előjönnek a kis iskolatársak s énekelnek. Jézus harangvirágbokrétát ad a kezébe, az a Jézus, aki azt mondta: Bocsássátok

hozzám a gyermekeket. Angyalok üvegkoporsót hoznak s angyalok járnak-kelnek a faluban. Krisztus hozzá lép s megfogja kezét:

— A leányka nem halt meg, csak alszik.

Elvezeti magával az ő országába: a mennyországba, amelyet ezen a földön épített föl szívében a kis Hannele.

Gerhardt Hauptmannról mondja egyik kritikusa, hogy ő a hét-köznapok prófétája. A látható, reális világ burka alatt meglátja a titokzatost, a csodást. A jó, a tiszta ember számára lehull a legnagyobb misztériumokról is a fátyol.

* * *

Foglalkoznunk kell azokkal a bibliai s evangéliumi tárgyú drámákkal is, amelyek lélektani problémákat bogoznak.

Az Ó-Szövetségben s Krisztus földi szerepével kapcsolatban igen sok emberi probléma vetődik fölszínre, amelyeknek a megoldása kimondottan drámai föladat. Gondoljunk a biblia kimagasló alakjaira, akik akár jó, akár rossz irányban nagyot lendítettek a történelem kerekén. Ilyenek: Káin, Mózes, Judit, Sámson, Dávid, Absolon, Noé, Jób, Bölcs Salamon s mások.

Ezeknek a szívébe bátran elültetheti a drámaíró a tragikum magját.

Krisztus környezetéből különösen ezek léptek át az újabb kor színpadjára: Júdás, Mária Magdolna, a samariai asszony, Keresztelő Szent János, Salome, Claudia, János apostol, Péter, Barabás, a két lator, Pilátus, Heródes, Nikodémus, Ahasvérus.

Az emberiség ősapjának, Ádámnak a drámáját többen megírták. Világirodalmi viszonylatban is első helyen áll *Madách Imre* alkotása: *Az ember tragédiája*. Hőse *egyén*, de egyben *típus*: az emberiség hullámzó életét éli. Tulajdonképpen *Lucifer* tragédiája bontakozik ki a történeti jelenetekből: — az *ember* Isten védőszárnyai alatt megnyugszik sorsában. Madách drámáját a magyar nemzet tragédiája (elnyomatás kora) és saját egyéni (családi) tragédiája szülte. Megoldása örök erőforrás számunkra:

„Mondottam, ember, küzdj és bízva bízzál!”

Nem bocsátkozunk bele Madách bibliai keretű drámájának a részletes ismertetésébe. Minden sorát beégette a kegyelet a magyar szívekbe.

Lord Byron: Káin-ja. a meghasonlott, önmagukkal s Istennel elégedetlen emberek őse. Byron az első gyilkosság, az első emberhalál történetét dramatizálja s fölfejtja a testvérgyilkosság motívumait. Byron korának a keserű pátosza duzzad a tragédia minden sorában.

Színhely a paradicsomon kívül a száműzetés helye. Ádám és gyermekei lassanként megszokják az új helyzetet, bár a paradicsomi boldogság emléke fáj szívük mélyén. Áldozatot mutatnak be Istennek, de Káin némán, dacosan áll.

— Nincs mit kérnem! — mondja,

Így okolja meg keserű lelkiállapotát:

— Másnak a bűne miatt kell dolgoznom és szenvednem. S mik a kilátásaim? Utódaimra hagyom a halálgyötrelmek átkos örökségét. Szerelmem is átok, mert őse vagyok a szenvedő milliiónak. El a boldogság, amelyet testvéreim s szüleim élveznek, megalázó.

Hiába mondja felesége, hogy mások boldogítása a boldogság, — ő nem hisz az élet szépségében. Kisfiát e szavakkal altatja:

„Aludj, nevetgélj,

Csöppség, utódom e föld birtokában,

Mely ifjú, mint te. Álmodj csak, ne vess csak.

Álom s mosoly ártatlan s jólesik még

Korodban. Nem téptél *te* a gyümölcsből.

Nem bánt mezítlenséged. Kell-e majd

Megbűnhődnöd nem ismert bűnöket,

Mások bűnét?”

Isten ellen azért lázong, mert szülei vétkét neki kell nyögnie. „Ha ők vétkeztek, haljanak meg ők!”

— Miért áldozak Istennek? Verejtékben élek. Azt köszönjem meg, hogy nagy erőfeszítéssel kell kivívnom a vad elemektől a napi kenyeret? Hálás legyek, mert pornak alkotott? Azt színleljem, hogy a kín gyönyör nekem? Ádám bűne miatt legyek alázatos és bűnbánó?

A mások bűne miatt való vezeklés gondolata többször visszatér e drámában.

Legjobban fáj Káinnak a halál tudata. Az elmúlás titkába szeretne bepillantani, hiszen azt se tudja, milyen az: még nem volt eddig emberhalál a földön.

Lucifer, a „lázkodó istene” megmutatja neki a teremtés örvénylő távlatait.

— A halált mernéd megnézni? — kérdi Káint.

Hiába könyörög felesége s egyben testvére, Hada, — Káin Lucifer vezetésére bízza magát s „elutazik az úrbe”, mint Madách Ádámja. Megismeri a földön kívüli világokat. Az emberi kín és gyönyör fészke, ez a sárgolyó, messze elmarad mögöttük.

A szerző megismerteti velünk — Lucifer szavain át — a Cuvier-féle elméletet a föld geológiai történetéről, az időnként megismétlődő világkatasztrófákról. Az ember csak egy láncszem az élőlények végtelen sorozatában.

Káin Lucifertől tudja meg, hogy a halál csak relatív pusztulás s van olyan részünk, amely halhatatlan.

Az úr utasai fölkeresik a Hádest, a halál országát. Itt találkoznak mindazokkal a lényekkel, akik Ádám előtt a földön éltek.*

„Magasztos, büszke, szép, erőteli, — de meg nem fejthető alakzatok. Hasonlókat nem láttam még soha — szól az álmétköző Káin. — Mik ezek?”

— A földön éltek — felel Lucifer. — Értelmes, dicső faj volt ez: fölülmúltak téged. S ezek mind kipusztultak. A föld most csak árnyéka a réginek.

Lucifer gonosz fején a geológus álarcával tudományos előadást tart a titkokra szomjazó Káinnak s megrontja hitét s bizalmát Istenben s jövőjében.

„Az átkos almából *egy jó* eredt:
Az *értelem!* ... Alkoss tenszívedben
Külön világot, hol mi sem zavar.”

S az *értelem* Káin tragikumának magva. Ebből nő ki elégedetlensége, boldogtalansága. A szeretet nem talál helyet szívében. Bűnhődése szörnyű: a halál nyugtalanvérű bűvára úgy ismeri meg a halált, hogy önmestvérét megöli.

Egy áldozat bemutatásánál Isten Ábelnek kedvez. Fölindulásában Káin fölkap egy üszkös dorongot s agyonüti Ábelt. Találkozik a halállal, de nem érti meg:

— Ábel, ébredj! Mit fekszel a gyepen? Nincs még este! Mért vagy oly sápadt? öcsém, kérlek, ne tréfálgj!... Az álomhoz hasonló a halál? Az élet nem lehet oly semmiség, hogy ily gyors véget érjen! Mit mondjak neki? öcsém? Azt nem mondhatom, mert a testvér a testvért nem veri.

— Itt a halál! S ki hozta ide? Én, aki nevét is útálom a halálnak.

Éva zokogva borul jobbik fiára s Káinra mered rémült tekintettel: Ez a halál testet öltött szelleme. S én szültem őt, hogy halállal töltse meg a földet.

Az angyal rásüti Káin homlokára a bélyeget s elűzi őt a rengetegbe. S a sötétlelkű bujdosó elzokogja tragikumát:

„Mindjárt a bűn után fogantatám,
Anyám a kígyón csüngött még s atyám
Az Édent gyászoló. Vagyok, mi lettem.
Az éltet nem kerestem s nem teremtem magam ...”

A tragikus bűnhődés legszörnyűbb mélységét tárják föl e szavak, melyeket feleségéhez intéz:

* Ez csak Byron véleménye. A biblia nem ismer embert Ádám előtt.

„Mit gondolsz, tud rámnézni még a fiam?”

A keserű háborgás és nyugtalanság tragédiáját írta meg Byron a *Káin-ban*. A gögös tudomány s a boldog hit harcol benne egymással s bár a gög az egekig ágaskodik, — a hit és szeretet győz. Káin előtt a kietlen pusztaság tátong, soha sem lesz nyugovása. Ábel békében nyugszik az Úr kebelén.

Byron lírai filozófiája nehézkessé teszi e drámát, amelyben egyébként démonikus erő forrong.

Ismerjünk meg egy szatirikus hangú bibliai vígjátékot is. *Csepreghy Ferenc*, a zseniális mesterlegény, a népszínmű egyik úttörője, mesejátékot írt a vízözönről (*3_iA vízözön*). Nem dicsérjük a darabot, mert több jelenete profanizálja Isten terveit s a vaskos, erősen népies humor nem kíméli évezredek megszentelt hagyományát sem. A féktelen tréfa s a lehangoló keserűség küzd ebben az érdekes darabban: a végén mégis a megbocsájtás humora s derűje vonja az alakok fölé szívárványívét.

A drámai játék tárgya az emberiség romlottsága a vízözön előtt. Noé és családja — a szerző szerint — éppolyan romlott, mint a többi; bennük az erkölcsi lazaság a jó acélvértjébe vonja magát s onnét szaval az úr büntető kezéről.

Csepreghy mitológiai távlatba építette bele meséjét. Realizálja a szőlő (a bor) erejét *Mámor* fejedelemben, a szív jó és rossz tulajdonságait pedig a kis *Szívkirály-ban*. *Mámor* bohém tündércsapata, mint a könnyelmű szívek megtestesült érzésvilága jár-kelel a földön. Köztük van a Szerelem, a Zene, a Dal, a Tánc.

S ezeket akarja eltörölni a föld színéről az Úr. Elküldi Gábor angyalt. De ez is megízleli a szőlő nedvét, mire a Mámor tünderei rabul ejtik s játszanak vele. Elkábul s megfedkeznek küldetéséről, Szívkirálynak ajándékozza azt a gyémántcsillagot, amely a mennyországba való jogát szimbolizálja.

Ez az egyik mozzanat a darabban, amely ellen a vallásos ember lelke tiltakozik. A biblia szent hagyományait nem szabad így profanizálni. Csepreghy tétele itt ez: Még az angyalokat is elkábítja a földi szépség mámora és a dal varázsa.

A középkori misztérium-dráma elfajult típusa jut eszünkbe, amikor a mesterlegények vaskos komikuma profán játékká süllyesztette a szent drámát. Csepreghy itt ilyen szent dolgokkal tréfát űző szellemes mesterlegény.

A bárka elkészül. Noé és családja bevonul oda a vízözön elől. Azonban — s itt a komédia másik tengelye — Noé belopja magával a szőlőt, a fiai, menyei pedig beszöktetik a szeretőiket. Egyik a tyúkretrecben, másik a vadállatok ketrecében rejtőzködik. Sőt a

szőlővel bejön *Mámor* is egész hadával együtt. Gábor angyal fölhaborodik, de nem mer ítélkezni, mert maga is botlott.

Nincs más hátra, tolmácsolja az Úr bocsánatát s az égen megjelenik a szivárvány.

A darab vígjátéki tanulsága: a bűnt csak az emberrel együtt lehetne kiirtani. Mint a százlékű hajóba a víz, úgy tódul be a bűn Noé bárkájába s ott is bőven tenyészik.

A darab egyébként költői szépségekkel teljes: alakjai jól megrajzolt típusok, érzésvilága gazdag s lírai részletei kedvesek.

Mózes világtörténelmi szerepét a mi *Madách Imrénk* dramatizálta, ötfelvonásos tragédiája bevilágít a magános népezér szívébe, abba a nagyálmú szívbe, amely közvetlenül kapta Istentől az inspirációt.

„A hatalmas prófétában az eszményekért és népéért rajongó nemzeti hőst mutatta be Madách, — a héroszt, aki honfitársait megszabadítja a rabságból s elvezeti egy boldogabb haza határai felé.” (*Pintér Jenő.*)

A „Mózes”-ben is kutathatjuk a hazai viszonyok, a magyar bukások s célratörések s a magyar remények visszhangját, akárcsak *Az ember tragédiája* Ádámjának meg-megújuló erőfeszítéseiben.

Ebben a tragédiában több költőiség van, mint Madách egyéb műveiben.

A zsidó nemzet asszonyhősének, *Judit-nak* a drámáját többen is megírták.

Külön kiemeljük *Betulus* földolgozását, annál is inkább, mert ez a 16. századbeli német író egész sereg bibliai tárgyú drámát írt. („Éva”, „Heródes”, „Zsuzsanna”, „Weisheit Salamon's” stb.) Érdekes még a francia származású *Madame de Girardin* (19. század) s a 16. századbeli *Greff* Judit-tragédiája.

Mindezeknél értékesebb *Hebbel* (19. század) „Judit”-ja. Mesebeli horoszkópot ad a kezünkbe s ezen át nézünk a történelmi és mondai múlt színes világába. Megcsodáljuk Holofernest, ezt a tűzből és vasból született acélembert: acél, de a történelem s a költő kardnak kovácsolta, amely örökké szívekben forog.

Elvonulnak szemünk előtt a bibliai múlt szolga-emberei: a hangyák Holofernes tigrisei világában. Látunk egy éhező, agyongyötört népet, Jehova örök törvényeinek a hordozóját, az égi megnyilatkozások szenvedő orgánumát, amely tudattalanul fölötte áll a nyers hatalmaknak; de már elfeledte, ki tanította meg őt arra, hogy az eget nézze s ne féljen attól, aki széttiporhatja.

Föllép előttünk Judit, Manasses „szűz özvegye” s betölti heroikus nemzetmentő hivatását: megöli Holofernest.

Hebbel Juditja a sötétekintetű Jehova áldozataként áll a

tehetetlenül jajgató nép között, ő a mechanikus végzet eszköze. Mi megy végbe a lelkében, míg sorsának adózik: ez Hebbel tragédiájában a probléma. Judit nem lehet férjének asszonya, mert nászjéjelen egy fekete kéz megragadja és a kísérteties rémület iszonyával megdermeszti. Juditot visszafojtott szerelem emészti, álmodóvá, hisztérikussá teszi. Nem érti a végzetet, míg az ostrom alatt, a szorongattatás napjaiban víziós lelke bele nem lát Jehova terveibe. Neki azért kellett érintetlennek, szépnek maradnia, hogy Holofernest megigézhesse s megölhesse.

A zsidó nép szabadulása az ő átká lesz. Holofernes szerelme megöli benne a nőt. Az Úr az ő feláldozása árán menti meg Izrael népét: — ez a dráma magja.

A drámairodalomban szereplő ótestamentumi témák még ezek: *Ábrahám* történetét földolgozták többek közt Jákob Frey (16. század), Haberer, Hroswitha; *Absolonét* Murer; *Ádám és Éva-drémát* írt Ewald; *Babilon ostromát* Murer, *Jób* történetét Hermann Hölty dolgozta föl. *Saulról* is ő írt drámát, azonkívül Fischer, Bulthaupt, Dellegrazie. *Jeruzsálem pusztulása* kedvelt tárgya volt a borzalmakat szerető romantikának. Két földolgozását említjük: Stegmayerét és Katona Józsefét.

A Bánk bán szerzője egész sereg romantikus drámát írt vagy dolgozott át s ezek közül kettő szentföldi tárgyú: „Jolánta, a jeruzsálemi királynő” és „Jeruzsálem pusztulása”. A keleties érzéki-séget, kegyetlenséget élesen rajzolt jellemekben állítja elénk. Forrásul Josephus Flavius zsidó történetíró művét használta.

Eszter története különösen foglalkoztatta a régebbi írókat. Kiemeljük Grillparzer és Racine idevágó drámáját. *Zsuzsanna* és a vének esete egyenesen költők számára történt meg. Lindau és Rebhuhn darbjait emeljük ki. *Jeremiásról* Wolfhart, *Salamon királyról* Pfund, *Nebukadnezárról* Stipitz; *Rebekáról* Calagius írt drámát. Az értékesebb művek közé tartozik *Klopstock* „Salamon”-ja. *Tóbiás-drámát* Ackermann János írt (1536).

A 16. és 17. században a biblia volt az irodalom forrása. A biblia hatása alatt átalakult az európai népek irodalma: a líra átvette a zsoltárok stílusát s képzettökéjét; az epika a bibliai eseményeket dolgozta föl, hasonlóképpen a dráma is. A szentföldi vonatkozású drámai művek nagy része ebben az időben keletkezett.

* *

Az irodalom esztétikája sokat foglalkozott azzal a kérdéssel, hogy Krisztus lehet-e drámai hős? Tragédia-e a Golgotán lefolyt világmentő áldozat?

ESZTERGOMI BÁBTÁNCOLTATÓ BETLEHEM

KESZTHELYI HÁROM KIRÁLYOK

A SZENTHEGYEK TITKA

A tragikum egyik meghatározása sem vonatkoztatható a megváltás tenyérére, noha a mindennapi életben gyakran beszélnek a keresztrefeszített Isten-ember tragédiájáról.

Krisztus nem lehet *emberi tragikai sors* hordozója: nem követhet el tragikai vétséget, mert tökéletes, ő a Mennyei Atya akaratának a megvalósítója; szenvedése nem bűnhődés, hanem nekünk szánt ajándék, bilincseink széttörése, szent célok megmutatása, a gazdag, a termékeny fájdalom fölavatása.

A drámaíró Krisztus alakját csak az evangéliumok alapján rajzolhatja meg: egyéni fölfogásnak, módosításnak nincs helye. Jézus a színpadon sem mondhat mást, mint amit a valóságban mondott. A költői fantázia különböző színű fénykévéket vetíthet rá, de az alak ugyanaz marad. A kétezeréves arcon a legnagyobb lángész se változtathat; Krisztus hangja, szavai, tekintete, gesztusai beleégtek az emberiség szívébe és agyába.

Eppen ezért az igazán nagy költők nem Krisztust teszik a dráma főhősévé, hanem azoknak egyikét, akik érintkeztek vele. A Megváltót emberi szívek prizmáján át látjuk, érezzük erejét, szépségét.

A Krisztus-drámák jó részében Krisztus nem is lép a színre, de hatalma, befolyása irányítja a cselekmény minden fordulát.

Az evangéliumi tárgyú lélektani drámáknak se szeri, se száma. A legjobbak közül ismertetünk néhányat.

Rostand Edmond: „A szamariai asszony” című poétikus drámájában Krisztus alakját annyi finomsággal, gyöngédséggel s egyszerűsmind olyan alakító erővel rajzolja meg, hogy — terünkhöz képest — hosszabban kell vele foglalkoznunk.

Rostand drámai hátterül Júdea és Samaria közötti ellentétet veszi. Sichem lakói fanatikus gyűlölettel acsarkodnak Jeruzsálem és Róma ellen, különösen gyűlölik azokat a zsidókat, akik jóban vannak a rómaiakkal és „megadják a császárnak, ami a császáré”. Garizim hegyén imádják az Istent, s azt hiszik, övék a tiszta zsidó hit. A zsidók viszont bálványimádóknak tartják őket.

A zsidó gőg és a szamariai düh éles szócsatában csap össze mindjárt a dráma elején Jákob kútjánál. Jézus tanítványaival a kútnál sopánkodó és Messiást váró szamariaiak felé közeledik.

Az „öngyilkos nép” fiai habzó szájjal szitkozódnak:

„Nézd, zsidók! Menjünk! Utálat!”

S mikor Jézus megkérdezi őket, ez-e Sichem, feleletre se méltatják.

A sichemi kereskedő még pénzért sem ad élelmet az apostoloknak.

S Péter, András, Jakab sem maradnak átokkal adósok:

„Átok, dögvész e tájra! Meddő legyen itt a nő, a férfi gyöngé.
Városotokból kő kövön ne maradjon. Százféle szomj, meg éhség
kínja rátok ...”

A tanítványok zsidó lelkületre valló átkozódását Jézus e szavakkal szakítja félbe:

— Az Úr áldása rajtad, Szamaria!

S a Megváltó elindul meghódítani a gyűlölet városát; eszközül egy bűnös asszonyt választ, akit saját polgártársai is kizárnak a tisztességes emberek közösségéből.

Jézus egyedül marad a kútnál s odajön Photine, a samariai feslett nő. Gondtalan vidámsággal énekel. Jézus megjegyzi róla:

„A lelke könnyed, mint virágkosár.”

A Megváltó figyeli őt s hallgatja szerelmi dalait. Majd inni kér tőle.

Photine meglepődik:

— De hiszen te zsidó vagy s a zsidók utálnak minket! Neked — a törvény így szabja zordonan — e tiszta víz neked tisztátalan.

Hosszú párbeszéd folyamán Krisztus elárulja, hogy ő a Messiás s hogy ismeri az asszony bűnös titkait. De azt is érezteti, hogy megbocsátja a bűnöket.

Photine zavarában szerelmi dalainak magasztaló frázisaival hódol Jézusnak:

„Kerestelek, szerelmem, hajnal óta ...”

Majd észbe kap s térdre hull. Jézus mosolyog:

— E hódolat kedves volt, elfogadom. Szerelmi dalod imává tisztult.

Az asszony kitarja szívét s mikor a Mester *élővizet* ígér neki, megérti ez élővíz titkát:

„Ó, én szomjaztam régtől, szüntelen.
S mindig ily élővízre, erre vágytam.
S csalt annyi forrás, vitt száz útra vágyam.
Ó, hányszor hittem igaz szerelemben
S minél vonzóbban, hívebben szerettem:
Annál árvábban epedt el szívem.
Új forrás hírét hallván, íziben
Korsómmal útra hányszor keltem én!
Vitem szüntelen
Vágyam korsóját a keserves-édes
Kéjek s kínok mindig-egy kútfejéhez.”

S most, íme, Jézus megmutatja neki az élet tiszta kútját.

„Buzogj, szent forrás, szeretetnek árja!
Szökkenj magasra, tiszta hit sugara.
Élővizeddel öntözd lelkemet!”

Megkínálja Jézust friss vízzel, de az elhárítja magától:

— Csak üdvödre s nem vízre szomjazom. A lelkek hite az én italom.

Photine hazasiet s a városban hirdetni kezdi a Messiás eljövételét. Eleinte gúnyosan hallgatják, majd mindinkább elkomyodnak. A város piacán a vásári zűrzavarból ki-ki csendül Photine Krisztust magasztaló himnusza. A gúnyolódok szemeláttára leterdel az ucca porába: „Mellemet verve, térdre hullok. Jézus megbocsátott, ti is bocsássatok meg nekem. Higjyetek Neki, aki szereti azokat, akiket senki se szeret. Ó, ti szamaritánusok, akiket lenéz mindenki; te jogfosztott, árva nép, ti koldusai e világnak, jertek Krisztushoz, Krisztus a tiétek, a szenvedőké, a nyomorultaké.”

A samariai pap a törvény és tudás nevében kételkedik Photine szavaiban:

— De hiszen Krisztus győztes hősként jelenik meg köztünk.

— Ez fáradt, szomjas vándor: az ő szemében nem a törvény a fontos, hanem a hit s a szeretet — felel Photine s ihletett szavai lázbahozzák a várost.

A lelkesült tömeg virágokat lengetve s dalolva vonul Jézushoz, aki Dávid kútjánál pihen.

Tanítványai kissé távolabb csoportosulnak s elégedetlen megjegyzéseket tesznek: mért állt szóba Mesterük azzal a kéteshírű nővel? Mít keres e kútnál? Kit tanít itt? Ha már meg akarja nyerni maga számára e várost, ne egy ilyen asszonyt szólítson meg.

S Photine megjelenik a színen: lelkendezve, szétzilált hajjal, fölvirágozva vezeti a népet:

— Itt vagyok s hozom az egész várost. Ez a te diadalod, Uram! S Jézus megismerkedik Sichem lakosaival, tanítja őket. Beszél nekik a mindent átfogó nagy szeretetről, magához vonja a gyermekeket s megsimogatja göndör hajukat. „Nem enged pajkos gyermekekre medvét, mint Elizeus, a próféta tette.” Végül megtanítja új híveit a Miatyánkra.

„Hivalgás nélkül imádkozzatok. Nem kell sirám, ne bújjon hangotok. Fejet földön nem kell görgetnetek... Hunyjátok le szempillátokat és hogyha magatokba szálltatok, csak egyszerűen így imádkozzatok: „Mi atyánk ...”

Rostand drámájának a Krisztusa csupa jóság s isteni bölcsesség:

a szeretet és megbocsátás Istene. Jelenléte mindenkit megtisztít és fölemel.

A darab különös értéke a korrajzban rejlik. Nem a történelem távlatából nézi Krisztus alakját, hanem a kortársak szemével, akik alig láttak benne valakit. Csak a mélylelkű emberek sejtették, ki ő. A római százados mosolyog rajta, ártalmatlan álmodozónak tartja:

„A názareti vándorló? Ismerem. Nem zavar az vizet! Emlékeztek rá? Az ács fia, az a szöke!”

Maga Krisztus így panaszkodik hazájára:

„Názáret! Mit ért, hogy szóltam hozzád? Megbotránkoztál: Ni, az ács fia! Enyéim ott mind ellenfeleim...”

Az asszonyok szíve közelebb áll Jézushoz, a szeretet forrásához, mint a törvény és kard embereinek szíve. A női szív puhább talaj a nagy Magvető számára. Ezt a jelenséget a költők kihasználták. A költészet legszebb virágait Szűz Mária alakjára fonja: a három Mária szerepét elmélyíti.

„Az asszonyok mindig ott vannak a Golgotán a keresztfá alatt” — írja Tormay Cecilé. Nincs Kálvária asszonyok nélkül s az asszonyi szív tört visel.

A Krisztus fölött ítélkező Pilátus felesége: *Claudia Proklé* előbb és tisztábban fölismeri az igazságot, mint férje. Jézus szemében meglátja Isten országát, amely értékesebb a római birodalom vasszerkezeténél.

Környei Paula: „Claudia” című drámája Pilátus tapogatózó ingadozását s felesége ébredező s mindig erősebb hitét mesteri módon állítja szembe. Pilátus a földi hatalom és a fényűző élet rabja, Claudia már égi kincseket gyűjt s fölismeri a keresztfá fontos hivatását. Víziója van s ezt elmondja:

„Én láttam azt a fát — százezrek álmát —
 Királyok homlokán gyémántból égni,
 Koldusok lettek érte fejedelmek
 S fejedelmekké lettek koldusok.
 Oltárokon a kereszt jele lángolt —
 Templomok tornyán arany jel gyanánt
 Támadt föl minden kornak, minden népnek.
 S ez így tartott, amíg állt a világ;
 S midőn lángokban pusztult, hamvadott el,
 A kereszt újra megjelent az égen.”

Claudia elhagyja a világot s tagja lesz a fiatal egyház antióchiai csoportjának. Jelentkezik Péternél s hitvallást tesz Krisztus mellett. Vezekel férje gyöngeségéért:

„Krisztusom, adj nékem szenvedést, mely rágjon, tépjen; én elviselem boldogan. Adj megaláztatást, szegénységet; add gúnypalástod, megostorozásod; add töviskoronád, nehéz keresztet; add szomjúságod, elhagyatottságod; add keserű, sötét halálad: s én elviselem boldogan.”

A *Magdolna-drámák* közül kettőt említünk meg: Gárdonyi Gézáét és Maeterlinck-ét.

Gárdonyi kis drámájának a tárgya: mint eszmél rá Magdolna Krisztusra, Szintér: annak a Poklos Simonnak a háza, akit Jézus meggyógyított. Az asztalon s a terem oszlopain virágfüzérék. Földigérő selyemkárpitok között ül Pilátus és Simon többi vendége: két farizeus, Saul s egy római leány.

Pilátus mámoros jókedvvel nézi a leányok táncát, de hiányzik neki Magdolna tánca. Üzen érte, hozzák be. Magdolna kedvetlen, szomorú; de azért büszkén mutatja nyakában lógó pénzfüzereit: ma lett teljes, éppen száz arany.

Számonkérik tőle, mért ilyen rosszkedvű:

— Láttam a prófétát tegnap. Szépen beszélt. Oly édesen, oly lelket nyugtatóan. A sokaság rezgő füvekként állt a közéje szállt fényes hold körül. Balzsamcsepp minden szó az ajakán. Minden mondása úgy kísér azóta, mint valami bűvös melódia... Azóta nincs íze a bornak.

Pénzt adnak neki, föllángol a vére s kacéran táncolni kezd.

Dar-Tiwa indiai kereskedő egy korsó illatos olajat ajánl megvételre Pilátusnak. Császári kincs: száz aranyat kér érte.

Pilátus kikergeti a kereskedőt, de Magdolna hirtelen szeszélyből megveszi az olajat. Leoldja nyakdíszét s a száz aranyat, szerelmei, táncái díját átadja Dar-Tiwának.

— Elviszem Rómába s a császárnénak ajándékozom.

Pilátus felesége váratlanul belép. Nagy zavar és szégyenkezés a tivornyázók között.

— Ki ez a nő? — kérdi a helytartóné s Magdolnára mutat.

— Cseléd itten a házban — szól Pilátus s elpirul.

A helytartó felesége mély megvetéssel mondja:

— Csak nem állsz véle szóba? Rongy! Förtellem!

Magdolna egyedül marad s így töpreng:

— Cseléd? Hát ilyen keze, ilyen haja, ilyen illatszere van egy cselédnek? Rongy vagyok? Mért nem is vágtam a szemébe bátran: az én nevem Boldogság, Szerelem... Förtellem vagyok? Igaz. Kimondta ez az asszony azt a szót, amely magános éjeken fbizúg lelkem mélységeiből. Ki szól bennem, amikor ezt mondja: förtellem vagy? Azt daloltam: Éljen az élet! Hát ez az élet? ... Ó, förtellem... pokolsár, szennymocsár! Dehát *merre van az út kifelé?* Hol van

a kéz, amely kivon belőle? Nincs út semerre. Ha már benne vagyok a mocsárban, nincs kivezető út innét?

Kint népmorajlás, hozsanna-kiáltás. S egy hang prédikáló erővel zengi:

— Én vagyok az út... az igazság... az élet!

Krisztus vonul el a ház előtt s megadja a feleletet Magdolna önemésztő tépelődésére. Íme, Krisztus a kivezető út, az élet igazi útja.

Az evangéliumból tudjuk, hogy Magdolna az illatos olajat Jézus lábaira öntötte.

Maeterlinck „Mária Magdolná”-ja egyike azoknak a Krisztus-drámáknak, amelyekben Krisztus nem is lép a színpadra, mégis ő vezeti a cselekmény menetét.

A nagy belga-francia író finom művészettel megéreztetni a mindent átható Istent Jézus alakjában. Csak a hangját halljuk, de ez elég; s a hangját se mindig közvetlenül hallatja ez az isteni erő, hanem mások ajkán szólal meg. A római világ stoikus bölcselőinek s légionáriusainak a céltalan, lélektelen beszédei közben kicsendül időnként Krisztus élő bölcsessége. A római Silenus házából halljuk először az új tanítást: Boldogok a lelkiszegények ...

Az Isten jelen van s mi érezzük, hogy a szereplő személyek szavai, tettei, elhatározásai a háttérben élő láthatatlan istenség befolyásától függenek. A krisztusi ihlet delejessége megtölti a levegőt s az érző, finom lelkek iránytűje feléje fordul. Látjuk az inaszakadtat, a bélpoklosokat, a sántákat, a vakokat, akik bizonyosságot tesznek erejéről és szeretetéről. S látjuk Nikodémust, Arimatiai Józsefet, Lázárt, akit a sírból hívott elő.

Találkozunk Mária Magdolnával, akit Krisztus mentett meg a szebb, magasabbrendű élet számára. Megtisztította, megújította ezt a bűnös asszonyt s elültette puha szívébe az örökkévalóság virágainak a magvait. Magdolna jobban megérti Mesterét, mint tanítványai közül bármelyik. Nagy és áldozatos szeretet lakik benne, s a szeretet szeme mélyen lát.

Mikor Krisztust elfogják, Mária Magdolna meg akarja menteni életét. Fölkeresi Pilátus tribunusát, Verust: — ennek a kezében van a Mester élete. Verus valamikor kedvese volt Magdolnának s még most is szereti a ragyogó szépségű asszonyt.

Magdolna kétségbeesett könyörgése, szépségének a varázsa segíthetne Krisztus helyzetén. Verus hajlandó kiszabadítani a Názáretit, ha Magdolna az övé lesz.

S most kezdődik a darabban a drámai feszültség. Verusnak éreznie kell, hogy Magdolna nem a régi többé: egy világ választja el tőle. „Riválisa” van, a Názáreti elvette tőle szerelmese szívét.

Magdolna szörnyű kétségben hánykodik: veszni engedje az Üdvözítőt, vagy rombolja össze azt a mennyországot, amelyet Krisztus épített föl az ő bűnös lelkében? Nem akkor öli-e meg Jézust, ha odadobja magát a római kéjencnek? Hiszen Krisztus őbenne, az ő lelkében és lelke tisztaságában él!

A lázongó tömeg ordítózása közben isteni távlatok nyílnak meg a bűnös asszony szeme előtt. Megéri Krisztust, a halált, az örök életet s az ihlet szent hevében elküldi Verust: „Menj el!”

Magdolna győzött s általa győzött Krisztus, akit most már meg fognak ölni.

A Megváltó Mária Magdolna háza előtt viszi keresztjét a Golgotára: benéz és tekintete találkozik az asszony tekintetével.

A kritika megállapítása szerint Maeterlinck „Mária Magdolna”-ja a legnagyobb Krisztus-dráma. Tele van lélekzetelfojtó feszültséggel s rávilágít a bennünk élő Megváltó alakjára.

Keresztelő Szent János szintén kedvelt alakja az irodalomnak: 6 az úttörő, a tapogatózó, az előhírnök s lélekrajza nem kis föladat. A róla szóló drámák közül főlemlítjük *Manuel Hansen Rodoljfen* művét (16. század), továbbá *Wilde*: „Salomé”-jét és *Sudermann* nagyjártékú darabját („Keresztelő János”).

Néhány érdekes jellemvonást kiemelek *Sudermann Keresztelő Jánosának* jellegzetes arcából. A költő problémája ez: mit tudott Krisztusról az előhírnök; mit tanított, hogyan nézett a jövőbe s milyen kapcsolatban állott a Messiással?

Szembeszökő tulajdonsága a zordon fenség: a pusztában lakik, kerüli a boldogok nyomdokait s kegyetlen még a szenvedőkkel szemben is. Szemét a jövő ködébe fúrja.

„Vasvesszővel akartam pásztorotok lenni” — mondja a darab végén.

Az erkölcs szigorú őrét Heródes erkölcstelensége beszólítja a városba. Meghallja, hogy a bűnös fejedelem bátyjának a megszökött feleségét s annak leányát, Salomét magához vette. Heródiás a szent templomba akar menni s nyilvánosan áldozni akar, akárcsak a tisztességes asszonyok.

János elhatározza, hogy lehetetlenné teszi a csúf nászt.

A „papok és farizeusok ellensége” teveszőrruhájában ott áll a piacon és prédikál: lángok lövellnek ki szájából, lázítja a népet Heródes ellen s ostorozza a lanyha hitűeket:

— Ti viperafajzat, jaj tinéktek, ha ő eljövend. Szórolapátja már kezében van ... Kisöpri háza tájékát. A tiszta búzát csüreibe gyűjti, de örök tűzbe veti a hitvány ocsút...

— De hiszen mi követjük a törvényt mindenekben! — szól közbe Amasai írástudó. János fölemeli hangját:

— Nem a törvényt gyűlölöm én, hanem titeket, mert súlyosan nehezedik kezetek e népre. Tisztátalanok vagytok!

— Én tisztátalan? — kiált föl Amasai. — Egy olyan férfi, aki reggeltől estig egyebet se tesz, mint a törvényt teljesíti? Aki többször végzi el a szent mosakodást, mint háromszor, aki szombatnapon úgy ül, mint... egy sírkő, aki egy áldást mond a kenyérré és kettőt a sóra ... az tisztátalan?

János haragszik azokra, akik a törvény betűinek a sáncai mögött bujálkodnak, csalnak, hazudnak és lopnak. Salome megpillantja Jánost és megszereti.

— Anyám, nézd azt az embert! Ez állt a nagy téren, a kapu előtt is, mindenütt, amerre mentünk. Ez lázította a népet,, Nézd, villámok lövellnek a szeméből.

Keresi a vele való találkozást. Nyílik is rá alkalma, mert anyja, Heródiás a palotába hivatja Jánost, hogy megnyerje magának a félelmetes ellenfelet.

— Te vad férfi, — mondja Salome — szemednek gyűlöletes villámától nem félek én, annak tüze nem emészt föl engem. Más tüzet akarok én gyújtani benned, édeset és szenvedőt, mint álmaim... János értelmetlenül bámul.

— Ki játszik itt velem? — kérdi. — Te bájos leánya vagy Jeruzsálemnek, siratni foglak.

Heródiás hiába akarja János fölháborodását lefegyverezni. ígér neki kincset, hatalmat, — az nem enged:

— Meg akarsz-e venni engem? És ismered vájjon tennen értékedet is? Másfél mérték gabna sok volna érted, mert rima a te neved s homlokodra vagy írva, hogy „házasságtörő”.

Heródes is tárgyal Jánossal, de nem ér cél. Elfogatni egyelőre mégsem meri, mert az egész nép a próféta mögött áll, készen a lázadásra. Csak mikor a nép elpártol Jánostól, akkor veti börtönbe.

Másik jellegzetes jellemvonása Sudermann Keresztelő Jánosának a tapogatózó bizonytalanság: keveset tud arról a Messiásról, akinek az eljövételét hirdeti. Téves adatai vannak róla. Ezt mondja:

„Eljön. Mint a seregek ura, arany vérttel fődve, kivont pallossal feje fölött, úgy fog eljönni, hogy megmentse az Úrnak választott népét. Ellenségeit eltapostatja lovának patkóival és ujjongva fogják őt köszönteni Jeruzsálem gyermekei. így fog eljönni!”

Az egyik koldusasszony közbeszól:

— Ez a Messiás nem kell nekem. Mert aranyos vérttel övezetten annyian jöttek már és annyiszor vontak pallost, hogy Izrael vérzik immáron, mint az áldozat-barom. És ne legyen ő király. Nem. Mert ha királyok jönnek, — a királyokhoz jönnek azok. Mihozzánk

szegényekhez még nem jött egy sem ... Eredj, idegen, ne fossz meg engem az én kis reményemtől. Eredj ... hamis próféta vagy!

János maga is kételkedik önmagában: vájjon olyanak hirdeti-e Krisztust, aminő lesz. A dráma szövetének legérdekesebb fonala: mint talál rá Keresztelő János a valódi Messiásra.

Az első adatot egy galilei zsidótól hallja az uccán:

— A törvénynél és áldozatnál előbbrevaló a *szereket*.

Jánost megrendítik ezek a szavak. Innét kezdve olyanok után kutat, akik beszéltek Krisztussal.

A templom kapuja előtt a zarándokok között csakugyan talál néhány galilei embert. Sudermann megrázó realizmussal adja tudunkra, mint néztek Jézusra kortársai s mennyire nem tudták, ki ő.

— A názáreti Jézust kérdezed? — szól az egyik galilei. — Az apját jól ismerem. Tisztességes ácsmester. Jámbor, istenfélő. Bizony, kívánatos volna, ha egy kis örömét találná fiában.

János: Beszélj róla többet!

Első galilei: Egy barátomnak csinált egy ágyat...

János: A fiáról beszélj!

Első galilei: Úgy, a fiáról... De hát mit mondhassunk róla?

Második galilei: Az ám ... Mit mondhassunk róla?

János: Láttad őt?

Első galilei: A hajómról többször is. Hiszen mindig ott jár-
kel a parton. És olyankor mindig nagy csoportosulás van.

Második galilei: Az ám. S azt beszélik, csodákat is tesz. Hát hiszen meglehet. Ámbár ... (együgyüen mosolyog.)

Első galilei: Hogy betegeket gyógyít, az nem baj; hanem a baj az, hogy szombaton cselekszi. Nem jó dolog ez, nem jó dolog. Aztán a barátaival ugyancsak meg van verve. Komoly ember nem áll véle szóba. De hogyan is legyen bizalma az embernek olyanhoz, aki vámszedőkkel és bűnösökkel ül egy asztalhoz?

János: S mit tanít?

Első galilei: Hogy mit tanít? Hát Uram Isten, mindenféle bolondságot. Teszem azt, hogy szeressük ellenségeinket. S áldjuk meg azokat, akik átkoznak bennünket és imádkozzunk azokért, akik üldöznek. Meg egyéb bolond dolgokat.

János hiába faggatja tovább Krisztus falubelijeit, azok nem érnek rá:

— Itt a reggeli imádság ideje, hagyjuk ezeket a bolondságokat. Imádkozzunk inkább! — mondják.

De Jánosnak ez elég. Megtudja az új élet titkát, a kimerít-

hetetlen szeretet törvényét. S megtudja azt is, hogy Jézus a szegényekhez jött s számukra hozta az evangéliumot.

S mikor az uccán a föllázított tömeg azt várja, hogy János a templomba vonuló Heródesre és Heródiásra rádobja az első követ s megkövezzék a bűnös uralkodót: — a Keresztelő kezéből kiesik a kő. Lehajtja fejét s így szól:

— Annak a nevében, aki engem arra készít, hogy téged szeresselek ...

Heródes elfogatja s megkérdezi:

— Az Eljövendő nevében cselekedtél, amikor nem vetted rám a követ? Ha az ő nevében cselekedted, akkor nem zavarja többé éjszakáimat a te zsidó királyod.

Jánostól elfordulnak a tanítványai.

— A te munkádnak a harag munkájának kellett volna lennie és te tépelődést és gyengeséget teremtettél abból — mondják neki. — Elvetted tőlünk a törvényt és mit adtál helyébe?

De János már boldog. Nem fáj néki a halál sem, amelyet Salome őrvjögő szerelme eszel ki számára. Már tudja, kinek az eljövételét hirdette:

„Trónon ül hófehér ruhában a béke fejedelme. És *szeretet* az ő fegyverének a neve és csatakiáltása az irgalmasság.”

Sudermann drámája mint korrajz is értékes. Sokkal értékesebb, mint Wilde „Salome”-ja, amelynek inkább lírai értékei vannak.

Wildenél Salome exotikus, mondhatnánk perverz szerelme van előtérben. Heródes szerelmes felesége leányába s ez az „undok szerelem” kergeti bele Salomé-t abba a természetellenes lelkiállapotba, amelyben János lefejeztetésének a szörnyű gondolata megszületik.

Keresztelő János (a darab szerint Jochánán), egy ciszternaszerű börtönből szórja átkait a bűnös fejedelmi családra. Heródes fél a prófétától s azzal a tisztelettel néz rá, amellyel az önmardosó bűnös lelkiismeret nézi az erkölcsi tisztaságot.

János haragja elsősorban a házasságtörő asszonyt, Heródiást ostromozza:

— Hol van a nő, aki elhagyta férjét? Hívjátok elő bűnös nyoszolyájáról, véres fertőjéből, hogy meghallja a szavát annak, aki egyengeti az Úr ösvényeit?

Salomé-t megbűvöli János emberfölötti nagysága, villámokat szóró tekintete:

— A szeme a szemek legrettenetesebbike. Olyan, mintha szíriai szőnyegbe fáklyával fekete lyukakat égettek volna. Olyan, mint a sötét barlang, hol a sárkányok tanyáznak; mint a fekete tó, amit a futó holdfény fodroz.

Salome szerelmet vall Jánosnak. Ez fölháborodik:

— Bujaság lánya, csak egy valaki van, aki még megmenthet. Ott ring egy sajkán a galilei tavon és tanítványaihoz beszél. Térdelj le a tó partjára s hívd. Mindenkihez elmegy, aki őt hívja.

Salomét vérig sértik János szavai s Heródiás is ingerli. A hírhedt tánc jutalmául Keresztelő János fejét kéri ezüst tálon. Heródes ellenkezik:

— Félek tőle. Ha megölöm, bajt hoz rám. Isten küldötte ezt az embert, szent férfiú, Isten rettenetes szavakat adott az ajkára.

Heródiás bosszúja tovább tüzezi Salomét:

— Jól tetted, hogy Jochanán fejét kérted. Szégyennel és gyalázzal illetett ez az ember. Olyasmiket mondott rólam, amiket el nem lehet mondani.

Heródes kénytelen engedni. János fejét ezüst tálon átadják Saloméának, akin erőt vesz a perverz szerelem örjögése. Csókolja, marja, tépi a véres fejet:

— Te voltál az egyetlen férfi, akit szerettem. Ah, Jochanán, te csak Istent láttad: rám se néztél. Pedig ha rám néztél volna, megszeretted volna. Tüzet öntöttéi ereimbe ...

Heródes megundorodik Salométól és agyonütteti.

Krisztus ennek a darabnak a háttérben is szerepel. János az ő nevében ítélkezik a bűn fölött. S Heródesnek jelentést tesznek Jézus tetteiről, tanításáról. Heródes megijed, mikor meghallja, hogy Krisztus föltámasztja a halottakat.

— Megtiltom, hogy ezt tegye. Meg kell keresni ezt az embert! Mondjátok meg neki, hogy megtiltom a halottak fölébresztését. Ám változtassa a vizet borrá, ám gyógyítson vakokat, de a halottakat hagyja. Rettenetes volna, ha a holtak visszatérnének!

Wilde „Salome”-ját az angol közönség a legújabb időkig nem engedte színrehozni. Egzaltált, különös, természetellenes lélek szülötte ez a darab. Nem is a hazája számára írta Wilde, hanem a franciáknak franciául. Csak később fordították le a szerző anyanyelvére.

Az Új-Szövetség talaján termett drámák tömegéből még néhányat megemlítünk.

A tanítványok közül *János* szerepét Erdős Renée dramatizálta. Erdős Renée darabja szintén a Urában fürdik: alig látjuk a dráma vasszerkezetét.

János és Magdolna megtisztult szerelméről szól ez a drámai költemény. János az isteni szerelem szimbóluma, Magdolna a földi szerelemé, amely amannak a tüzében megtisztul. A Szentírás nem tud arról, hogy János apostol és Magdolna valamikor jegyesek voltak. Erdős Renée fölteszi ezt s erre a föltevésre építi drámája széteső szerkezetét.

A magyar színpadon hosszantartó sikert aratott *Várady Antal* „*Iskariót*” című tragédiája. Ennek a drámának is Magdolna szerepe a tárgya. Iskariót és Magdolna szerették egymást, de Iskariót a Messiás követője lett, a leány pedig bánatában bűnös életre adta magát. A szerző elének tárja Júdás áruló szerepének a motívumait, szörnyű csalódását s Ahasvérrel való kapcsolatát is.

A *Messiásról* írtak drámát: H. Gumppenberg („*Der Messiás*”); P. Jánosi; Genfichen; Fényes G.; egy 13. századbéli ismeretlen német író; Georg Pfundt. A *kafarnaumi százados* történetét Winterfeld dolgozta föl; *Heródest* vette főhősének Hebbel, a már ismeretett „*Judit*” szerzője; továbbá a német Wahlmann; a *kánai menyegzőről* Rebhuhn írt drámát.

Legújabbban az *amerikai* H. Campbell-Duncan és R. A. Lennon írtak egy sajátos íolfogású Krisztus-drámát *Pilátus*” címen. Ez a mű is azok közé tartozik, amelyekben a tulajdonképpeni főszereplő, a Megváltó nem lép színre.

Az *amerikai* evangéliumi dráma a „*Frakkos Hamlet*” mintájára modern nyelven s modern észjárással beszélgeti hőseit. Pilátus úgy áll előttünk, mint a katonai hatalomra támaszkodó militarista politikus; a római császári trónra vágyik s szertelen nagyravágyásának alája rendeli leánya szívét is. Politikai házasságra akarja őt kényszeríteni.

Krisztus — zsidó és római szemüvegen át nézve — úgy áll előttünk, mint forradalmár.

A darabban szerepet játszik Pilátus feleségének, Claudia Proclának az álma is, amelyet a papok Krisztus rovására fejtenek meg. Procla az ablakból nézi a kálváriára vonuló menetet.

Föltűnik az ablakon át a kereszt, amint a Megváltó viszi: de maga Krisztus nem látható.

Íme, Amerika is kitermeli a bibliai drámát, természetesen a maga módja szerint: nagy technikai fölkészültséggel, fényes díszletekkel, — sok dollárral. Egyelőre a newyorki kísérleti színház mutatta be a darabot. A rendezők még kutatják a nagy, *amerikai* méretű siker titkát.

*   *
*   *

Krisztus élete örök e földön is. Az ő születése, életének a küzdelmei, halála, föltámadása megismétlődik minden évben, minden nap, minden órában. Vannak ma is pásztorok és bölcsek, akik bölcsője elé térdelnek; vannak ma is ellenségei, akik keresztre feszítik s akik bámész tekintettel nézik a kereszten függő áldozatot.

Krisztus azonban győz, mint győzött Maeterlinck Magdolnájának a szívében.

A szív pogány vágyainak s a tisztultabb élet szent erőinek a küzdelmét legnagyobb erővel *Ibsen* mutatta be hatalmas drámájában, melynek címe: „*A császár és a Galileus*”.

Juliánus császár, az apostata, harcot hirdet Krisztus ellen. Vissza akarja állítani a derűs pogány vallás uralmát. A „sötét, szigorú Jézus” helyébe teszi Bacchust, a mámor istenét.

„Visszahelyezem — úgymond — őseinknek tiszteletreméltó isteneit az ő régi jogukba. A régi templomok emelkedjenek föl ismét! Apollónak, Fortunának ismét áldozni fogunk.”

„Meg kell törnöm a Galilei hatalmát! El veletek, ti utálatos keresztények! Beárnyékoljátok az örömet, elsötétítitek a napot emésztő halálba vágyástokkal. Fuvolások, asszonyok, kezdjétek el a dalt: dicsőítsétek az életet, a fényt, a boldogságot!

Juliánus császár Dionysos istennek öltözve vonul végig a város uccáin. A menet élén fuvolások haladnak; zenéjük ütemére részeg emberek táncot járnak, egy részük faunnak, mások szatíroknak vannak öltözve. Juliánus a táncoló, ugráló tömeg közepén vállán párducbőrtakaróval, fején szőlőlomb-koszorúval számaron lovagol. Kezében folgallyazott botot tart, melynek felső végéhez fenyőtoboz van kötve. Kifestett, félig meztelen nők és ifjak, táncosok, komédiások veszik körül.

A császár léhűtő barátai, a haszonleső gerinctelenek hangos szóval dicsérik az új szokásokat.

A komoly polgárok azonban kényelmetlenül érzik magukat. Az egyik fölkiált:

— Nézzétek, a császár ringyók és csepűrágók között!

Mindenki érzi, hogy az egyszer eltemetett ókort nem lehet többé feltámasztani. A pogány görög istentisztelet üres komédia, mert hiányzik belőle a meggyőződés, az őszinte hit és áhítat.

Maga a császár így tűnődik e nevetségbe fulladt fölvonulás után:

— Volt ebben szépség? Hol voltak a fehérszakállú vénék? Hol voltak a fehérszalagos tiszta szüzek, akik szelíd taglejtésükkel még a tánc gyönyörében is illedelmesek maradtak? Pfuj! Hol maradt a szépség? A császár nem tudja megparancsolni neki: támadjon új életre úgy, hogy valóban föl is támadjon? Pfuj, micsoda büzhödt bujaság! Micsoda arcok voltak ott a menetben! Testi és lelki fekélyek ... A názáreti Jézus lakomához ült a bűnösökkel s a vámosokkal... Milyen örvény van e kettő között!

A pogány vallás elvesztette mélységét és szépségét; de azért a filozófus császár kétségbeesetten erőlködik, küzd Jézus ellen.

Juliánus harca szálnalmas szélmalomharc. Tehetetlen azzal az erővel szemben, amelyet Krisztus az ő híveinek a szívébe oltott. A megkínzott Kyrillos szemébevágja a császárnak:

— Valóban, császár, mikor hóhéraid azt hitték, hogy én ott függök fájdalomban a börtön mennyezete alatt, akkor én Üdvözítőm karjaiban feküdtem boldogan; és mikor hóhéraid szíjat vágta bőrömből, az Úr gyógyító kezével megsimogatta sebeimet, elvette a töviskoszorút és fejemre tette az élet koronáját... Tudd meg, hogy az én táplálékom Jézus Krisztus, engem nem tudsz éheztetni!

Az aposztata saját hálójában vergődik. Kénytelen elismerni, hogy Jézus nem halt meg:

— Ő itt él a földön; hiába hiszik a zsidók s a rómaiak, hogy megölték őt. Itt él az emberek dacos lelkében. Ott él abban az ellenszegülésben, amellyel kigúnyolnak minden látható hatalmat.

Mikor a keleti harctéren egyik tábornoka följánlja „életét és véréét”, Juliánus keserűen felkiált:

— Az élet és vér nem elég! Aki uralkodni akar, kell, hogy uralkodni tudjon az akaratok fölött, az emberek lelkén. S éppen ebben áll fölöttem az á názáreti Jézus. Még a lemondás és a magány is hatalom lesz az ő világában. „Az én országom nem ezen a földön van” — mondta. A szívekben, a lelkekben van az ő országa s ennek nincsenek határai.

Juliánus tragikuma, hogy lassanként rájön egész élete hiábavalóságára. Megérti Macrina szavainak kegyetlen igazságát:

„Nem ott él-e Krisztus a te gyűlöletedben éppen úgy, mint ott él a mi szeretetünkben?”

Mégis csak a Galileinek van igaza, mert ő az élet fölött is rendelkezik, így feddi filozófus barátait Juliánus:

— Ti azt mondjátok, hogy Sokrates, Pláton és Diogenes követői vagytok. De van-e csak egy is köztetek, aki Platónért örömet a halálba menne? Vájjon te, Kytron, levágnád-e füledet vagy kezedet Diogenesért? Bizonytal nem! S a Galilei hívei mindezt megteszik az ő mesterükért.

„Az ács fia, a Galilei mint a szeretet királya ott lakik a meleg emberi szívekben.”

Juliánus aposztata kétségbeesett fölkiáltása az egész emberiség szállóigéje lett: „Győztél Galilei!”

Az *igazi passió* most is folyik. Krisztus hófehér alakja megy előttünk s mi nyomában járunk a Kálvárián.

Hisszük, hogy követni fogjuk őt a föltámadásban is.

II. Elbeszélő irodalom.

A szentföldi vonatkozású legendák, regények, novellák, Jézus-életrajzok mérhetetlen tömegéből néhányat bemutatunk annak illusztrálására, hogy a biblia s az evangélium élő forrásaiból minden kor írói merítettek.

A paradicsomi élet, a bűnbeesés mint elbeszélés-téma már a 2. század irodalmában jelentkezik.

A Szentírás mellett az apokrif iratok egész tömege ihleti a költöket s működésbe hozza a jámbor fantáziát.

A Krisztus utáni első évszázadok forrásai a „Gesta Pilati”, „Descensus Christi”, „Diégészisz” s Mózes Apokalipszisei.

Az *Ádám és Éva legendája* mélyértelmű kapcsolatot keres az Ádám sírja fölé ültetett fa s a belőle faragott keresztfá között. Át-hidalja a legenda a bűnbeesés s a megváltás ténye közötti szakadékot.

Látjuk az első haldoklást a földön. Ádám halálos ágya mellé csoportosulnak a fiai és leányai s gyötrődésében, haláltusájában megismerik a siralomvölgy nyomorúságait. Megható az első özvegy s irama:

— Én uram, Ádám, add énnékem a te fájdalmaidnak felét, mert az én bűröm miatt szenvedsz!

Az Ó-Szövetség eseményeit megtaláljuk a népköltészetben s a műköltészetben egyaránt. Az utóbbi szívesen vesz át motívumokat az előbbitől.

A bibliai epika a 16. században virágzik. A biblia a legfontosabb könyv e korban, teljesen átalakítja az európai nemzetek irodalmát. A zsoltárok lebegő stílusát, metaforák örét, hasonlatait, frazeológiáját, sötét hangulatát átveszi a líra; s az elbeszélőköltészet egészen új műfajt teremt a biblia alapján, az úgynevezett *bibliai eposzt*.

Elvonulnak előttünk a zsidó történelem mozgalmas eseményei, érdekesítő epizódjai.

Nálunk magyaroknál különös jelentőséget kap a zsidó tárgyú epika. Íróink igen gyakran vonnak párhuzamot a zsidó nép s a magyar nemzet sorsa között: a magyar politikai események előképei gyanánt tekintik a zsidó történelem egy-egy tragikus fordulatát.

A tö.ök-német malomkő között őrlődő magyarok a Makka-beusok hősiességével, Eleázár állhatatosságával biztatják, lelkesítik egymást. Kiválogatják a közepes tehetségű, de a nemzet szenvedéseitől ihletett költők azokat az ószövetségi eseményeket, amelyekben a magyar sors tragikumának az analógiáját megtalálják.

Melius Péter írja 1566-ban:

„A magyarok egymást eszik, ölik, vágják, maga kétfelől az az

két oroszlán és farkas is mindenfelől szaggatja őket; de mégis egymást eszik. Isten ostora esik tirajtatok a sok bűnért, pártolásért, királyválogatásért, *mint az zsidókon.*”

Judit asszony históriáját többek között Tinódi Lantos Sebestyén is földolgozta. Igen sok földolgozásban megkapjuk Ruth hűségének, Eszternek, Nabukadnezárnak, Zsuzsannának, Dánielnek, Oseásnak a történetét, Jeruzsálem pusztulását, a vízözönt, Mózes világ-történelmi szerepét, Jób örök emberi történetét.

Ez a biblia-kultusz átnyúlik a 17. századba s megtermékenyíti nemcsak a jámbor, hanem a profán irodalmat is.

A világirodalom nagy mesterei azóta is igyekeznek rekonstruálni a zsidó világot, amely egyik alapja civilizációnknak.

A zsidó népköltészet adataiból *Lafcadio Hearn* írt olyan „Talmud mesék”-et, amelyek az ószövetségi zsidó lelkületet, világnézetet hűen visszatükröztetik.

Az üzleti fölfogás — mint a földi boldogulás alapja — megtalálható a zsidó vallásban s költészetben egyaránt.

A „Rabba legendája” bemutat egy alomfejtőt, aki „boldogságot vagy szerencsétlenséget jövendölt nekik aszerint, hogy megfizették-e vagy sem”. Minél több pénzt adtak neki, annál jobb értelmet adott az álomnak s az álom az ő akarata szerint teljesedett, mert varázsló volt.

E mesékben minduntalan találkozunk ilyen kifejezésekkel: „Nagyszerű üzleteket tudott kötni”. „Ennyit és ennyit adott neki, hogy célt érjen.”

Nagy szerepe van az *átoknak*; a költői igazságszolgáltatás átkok beteljesedéseként jelentkezik.

Egy Titusról szóló mese kifakad:

„Hogy változnának fülei ajtópántokká és forognának rajta a Gyehenna vasrácsos kapui!”

S az átkok teljesedése szörnyű. A rút, a förtelmes tán egyik költészetben sem nyert annyira létjogosultságot, mint a zsidóban. Az emberek testét férgek rágják; Isten tüzes tekintetétől meggyulladnak a vetések; a bűnöst fekélyek lepik el s megrothad; egy samaritánus „orrából és füleiből férgek bújnak elő”; a halottak csontjai előjönnek a földből; a rabbi ránéz a bűnösre s lobogó láng emésztí meg azt; Titus orrlyukán át egy szúnyog bújik agyvelejébe, rágni kezdi. A mese szerzője különös örömmel részletezi a császár hét évig tartó szörnyű gyötrődését.

Igen jellemző kifejezés:

„Neked elég fizetés az, hogy szenvedni látod ellenségedet.”

Van e mesékben néhány szimpatikus vonás is. Ilyen a családi élet szentsége és tisztasága. „Eszter választásában olvassuk: „Aki

nem nősül meg, miután betöltötte a huszadik életévét, mindennap vétkezik Isten ellen.”

A házasságot a született gyermek szentesíti.

Az asszony átkozottnak hiszi magát, ha nincs gyermeke.

„Nem csupán anyai örömökre vágyódnak, — mondja Horváth C. — mindegyikben él a magasztos remény, hogy tőle születik a Messiás. Ezért sóvárognak magzat után. Soha költészet fajt és asszonyi hivatást mélyebben és magasztosabban össze nem kapcsolt, mint az ősi zsidó irodalom tette.”

Sámson alakjában a zsidó ártatlan erő eleven szobrát faragták ki; egybeforr a talapzattal, a zsidó fajjal, amelyen áll s amelybe léte gyökereit ereszti.

— Az én atyám és anyám: Izrael — mondja *Lázár J. „Sámson”-ja*. — Izraelnek azt üzenem, hogy ha meghaltam, abból a fából, mely síromon a szívemből kinő, faragjon dárdát.

Benne testesül meg a szabadító, a Messiás zsidó-fogalma: nemzeti erő, amely széttépi az idegen láncot. A szorongattatott zsidó nép Sámson erejéről ábrándozik évszázadokon át: hátha még-egyszer megrázhatná a „multság házának” az oszlopaít.

A hősakállú Mánoah szétharsogja a világ négy tája felé:

— Sámson nem halt meg: él Izrael lelkében!

Az ószövetségi témák közül legtöbbet kísért az irodalomban Szodoma és Gomorra: a sóbálvánnyá változott asszony.

Az erkölcsi romlottság, mint költői témák talaja, mindig izgatta az írókat.

Szodoma pusztulását film-anyagnak is használják. Vajda L. filmregénye keretnek alkalmazza a régi történetet s a modern élet züllöttségét rajzolja.

Közelebb állanak hozzánk azok a szépirodalmi művek, amelyek az Új-Szövetség termékeny talajából virágoztak elő.

A katolikus középkor irodalma szinte kizárólag szentföldi vonatkozású.

A Mária-kultusz számtalan legendát, elbeszélést termelt. Ezeknek a gyűjteményét a 15. századbeli *Discipulus* (igazi nevén Herolt János) állította össze: „Speculum exemplorum” és „Promptuarium de miraculis Beatae Mariae Virginis” címen. A mi Temesvári Pelbártunk is gyakran merített e forrásból, s vele együtt a középkor valamennyi költője.

Közkézen forogtak Beauvaisi Vince, Caesarius, Guilelmus Lugdunensis idevágó művei, s nemcsak Németországban, hanem nálunk is megtermékenyítették a költészet égi virágokat termő talaját. A *Legenda Aurea*, s az *Acta Sanctorum* legendái a legismertebbek.

Szűz Mária alakjának a változásait, a korok művészi és lelki igényeihez való simulását nyomon kísérhetjük e művek alapján.

Szűz Mária a régi legendákban egyszerű, alázatos apácahoz hasonlít; idők folyamán a nép képzelete, a költők alakító ereje valóságos királynévá szépítette s magasztosította a Szent Szüzet.

Az evangélium gyér adatait, homályos utalásait a jámbor regények és novellák mozgalmas eseményekké elevenítik.

Megismerjük belőlük Mária szüleinek, Szent Joakimnak és Szent Annának a csodálatos történetét, Mária születését, nevelkedését: mint tanulta meg már kisleánykorában a szövést s leánytársait minden munkában fölülmúlta.

A szeplőtelen fogantatás legszebb földolgozását Jacobus a Voragine s az „Evangélium de Nativitate Mariae” című mű adja. Mária halálának költői leírását a mi Érdy-kódexünkben is olvashatjuk. A mennyországba való átköltözést a ragyogó fantázia reflektora világítja meg. Jézus várja édesanyját: „Jövel én szeretöm, én választottam; *jövel* én szépségem s én galambom!”

S a Boldogságos Szűz felel neki: „Ó, én édes Istenem, kész az én lelkem, kész az én szívem. Ímé, ez napságtól fogva boldognak mondanak engemet minden nemzetek.”

A Szent Szűz alakjához fűződő csodák — mint őserdő — fonják át a középkor lelkivilágát.

Egy szerzetes szerette volna látni Szűz Mária szépségét. Előre tudta, hogy aki a Szüzet meglátja, megvakul. Mikor a Szűz megjelent neki, csak félszemmel nézett rá. Csakugyan félszemére megvakult a barát. Azonban az égi szépség annyira hatalmába ejtette, hogy újra látni akarta Máriát s a másik szemét is föláldozta.

Jézus életét, tanítását, halálát, föltámadását számtalan változatban hallgatták s olvasták a kolostorok lakói s a prédikációk közönsége. A középkori ember közvetlenebb kapcsolatban volt a mennyek országával, mint a reneszánsz iskoláján átment újkori ember. Az evangélium alakjai az ő számára nem hordoznak szívükben megoldandó problémákat s ezért irodalmi alkotásai szorosan simulnak a szent hagyományokhoz s iratokhoz.

Vannak témák, amelyeket egyik évszázad átad a másiknak: az irodalom örök vándorai ezek. Ilyen a *Grál-monda*. Minthogy még legújabbban is fölbukkannak a Grál-motívumok, kitérünk rá. II. Bajor Lajos, a „remetekirály” 1869-ben az alpesi tavak fölött megépíttette a modern Grál-várat. S barátja, Wagner Richárd tizenhárom évvel később megírta legmesteribb operáját, a Grál-vonatkozású „Parsival”-t. S hiába gúnyolódott Nietzsche:

„Íme, Wagner hirtelen tehetetlenül és összetörten térdre-roskadt a krisztusi kereszt előtt.”

Wagner hitet tett a szent Grál mellett s hálát adott Istennek, hogy nagy művét megalkothatta.

A Grál-motívum legisztabb formában *Robert de Boron* elbeszélő költeményében jelentkezik 1215-ben („*Romanz de Testüire dou Graal*”). A Grál nála az a szent edény, amelyből Krisztus urunk az utolsó vacsorát elköltötte és amelyben vérét fölfogták. Igen sok költemény s egy „Nagy Parsival-regény” keletkezett később a szent edény kalandjairól, vándorlásairól.

Újabban kimutatták, hogy a Grál-szertartás eredetileg egy pogány titkos társaság avatási szertartása volt. Ezek szerint a pogány keretet keresztény tartalommal töltötte meg a lovagi költészet. A leghíresebb földolgozások szerzői: R. de Boron; Chrestien de Troyes; Wolfram von Eschenbach és Albrecht von Scharfenberg.

Jaques Boulenger modern földolgozása (1923-ban jelent meg) nyolckötetes regény formájában egyesítette a Grál köré csoportosuló nagy mondaanyagot. Az első kötet tartalmazza az utolsó vacsora („első asztalkör”) emlékére Artus király által alapított harmadik asztalkört, melynek a tagjait *kerek asztal lovagjainak* szokták nevezni.

A regény szerint Arimatiai József fogta föl a Grál-edényben a Megváltó vérét. Ő alapította a „második asztalkör”-t, amelyben az Üdvözítő helye üresen maradt.

Arimatiai József utódai őrzik a szent edényt, melynek födelét nem emeli le senki büntetlenül. Mordrain belenez az edénybe s egy angyal megvakítja.

„Csak egyetlen egy ember láthatja a Grál tartalmát: Jézus Krisztus szűz lovagja, aki által a földi lovagságból mennyei lovagság lesz.”

Arimatiai József utódai az úgynevezett halászkirályok. Az utolsó halászkirály szűz leányától születik Galaad, a világ legjobb vitéze, ő vet véget a kalandos időknek s *lelki palotát* épít a szent Grál számára.

Innét kezdve a Grál-kutatás azonos az Isten-kereséssel.

A magyar irodalmat *Nagy Gyula* ajándékozta meg egy Grál-éposszal. A különböző Grál-történetekből egységes nyelven, egységes versformában állította össze érdekes művét. „Az előttem fekvő tengernyi anyagból a keresztény nemzeti eszmény szolgálatára válogattam össze a legjavát” — mondja.

Nagy Gyula, a Grál-irodalom legalaposabb magyar ismerője, kijelenti, hogy a jelen embere is lehet Grál-lovag. „Én magam is Grál-kereső vagyok: nem is foglalkoztam volna a Grállal három évtizeden át, ha nem találtam volna meg benne a keresztény lovag-eszményt, a „több élet” forrását, az elfátyolozott Eucharistiát.”

A Grál-legenda s a keresztesháborúk belső kapcsolatára is

rámutatunk. A *szent vér* tüze ihlette a Szentföldért, Krisztus sírjáért küzdő lovagokat. Krisztus misztikus, életet adó vérenek a mondái éppen a kereszteshadjáratok idején érték el virágzásuk legmagasabb fokát.

A keresztetek kalandjait a szent cél megneemesítette: s így megneemesítve jutottak be a világirodalomba.

Még a kalandorok, fékevesztett lovagok szívét is megtisztította a Szentföld légköre.

A megváltás színhelyének átalakító, tisztító erejét megragadó módon rajzolja *Lagerlöf Zelma*: „A szent gyertyalángében.

Hőse Raniero firenzei lovag. Erős, durva ember, szinte ránőtt testére a páncéling. Verekedő, duhaj s ezért felesége is otthagyja. A lovagvilág érdekessége s vallásossága sajátosságosan keveredik benne. Az apátsági templomban a Madonna-kép előtt fogadalmat tesz, hogy legszebb és legértékesebb zsákmányát mindannyiszor följajánlja a Szent Szűznek. Sokat harcol, kalandokra jár s fogadalmát megtartja.

Ranierot bántja, hogy felesége nem bírja ki a vele való életet. Egy kereszteshaddal Jeruzsálem visszafoglalására indul. Bouillon Gottfrieddel együtt elsőnek mássza meg a falakat s irányítja a meghódított város kifosztását.

Fosztogatás és öldöklés után a keresztességük kezükben viaszgyertyával a Szentsírhoz vonulnak. Ott Gottfried engedelmével Raniero gyűjthatta meg elsőnek gyertyáját a szent lángon, amely Krisztus sírján ég.

Ez a lovag legszebb „zsákmánya”, legnagyobb jutalma.

A lakomán az egyik vitéz incselkedik vele:

— Ezúttal nem küldheted el legértékesebb zsákmányodat Firenzébe a Madonnának. Legértékesebb zsákmányod a szent láng, amelyet gyertyáddal fölfogtál a Szentsíron.

A lovagok nevetnek s Ranierot belehajszolják a hősködésbe.

— Esküszöm, hogy elviszem Firenzébe ezt a lángot!

S másnap hajnalban el is indul Raniero. Páncéljára sűrű zarándokcsuhát húz, nyergére két hosszú, viaszgyertyákkal teli zsákot akaszt s kezében a szent lánggal megkezd a különös zarándokútját.

Útközben igen sok baj éri. Kénytelen háttal ülni a lóra s testével védeni a gyertyát a vágatás légvonatától.

Rablók támadják meg s mert a lángot félti, nem harcol velük. Elveszik mindenét, csak egy gebét adnak neki jó lóva helyett.

A láng lassanként átalakítja Ranierot. Mindig csak a gyertyát nézi, azért él, azért tűri az út veszedelmeit.

Az emberek úgy bánnak vele, mint a bolondokkal szokás. De

ő egymásután égeti végig a rengeteg gyertyát, csakhogy a lángot hazavihesse, viharon, hófúvason keresztül, legyőzve az emberek rosszindulatát.

— Ez a kis láng megköveteli, hogy neki szenteljem minden gondolatomat. Nem gondolhatok szerelemre, s nem vehetek részt dárídón. A láng lehet csak minden gondom.

Gyakran kérnek tőle lángot a hosszú úton. Egy asszony könyörög:

— Elaludt a tüzem, gyermekeim éheznek. Adj tüzet, hogy befűthessek a kemencébe s kenyeret süthessenek nekik.

Osztogatja a lángot, amelynek csak szelídség és emberszeretet lehet a neve.

Húsvét volt, mikor végigvonult Firenze uccáin s a Madonna oltárán meggyújtotta a szent lánggal a gyertyákat.

Raniero megváltozott: szelíd, bölcs, boldog emberré nevéké őt a láng. Innét kezdve Raniero emléke adott erőt a firenzeieknek az áldozatkészségre, a kitartásra, a szenvedésre.

„Az bizonyos, hogy megmérhetetlen az erkölcsi és szellemi érték, amelyet a Jeruzsálemből hozott világosságnak az emberiség köszönhet.”

E szavakkal végződik Lagerlöf Zelma mélyértelmű elbeszélése. Szándékosan emeltük ki ezt a szimbolikus értelmű művet a kereszteslovagokkal foglalkozó regények, eposzok és novellák tömegéből.

Ezért a szent tüzért harcoltak *Torquato Tasso* éposz-hősei, ettől a lángtól fogtak tüzet *Sietikievicz* kereszteslovagjai s mindazok, akik a Szentföldet a költészet eleven forrásának használták.

A keresztesháborúkról szóló regények között tiszteletreméltó helyet foglal el *R. Berde Mária* „Romuald és Andriána^{ic}” című széphistóriája. A rajongó RemetePeters a dicső Godofred úr lába nyomán megindul a Szentsírért való harcra Frigyes császár; véle van fia s a bíbornokok serege, rengeteg zarándok. Frigyes meg van győződve, hogy az eddigi vállalkozások azért nem sikerültek, mert a keresztet íollevők nem szívbéli töredelemből, hanem adósságaiktól, szegénységtől menekülve, kalandért, kincsszomjából s más földi gondolatokért indultak útnak.

A mindvégig érdekes regény hű képet ad a középkori viszonyokról; a felvonuló seregek fölszereléséről, anyagi és szellemi poggyászárról. Ámuló szemmel nézzük a keresztesekkel együtt az akkori Magyarországot, Béla király országát. A regény nem utolsó értéke a magyar középkor életrekeltése. Frigyes seregéhez magyar csapatok is csatlakoznak.

Amíg magyar földön vonul a had, bőven ellátja őket a szittya vendégszeretet. Bezzeg a Balkánon utoléri a kereszteseket az inség.

Éhség, szomjúság, alattomos rablótámadások, hamis útra tévesztések, gyalogrobotolás volt a kenyerük.

A könyv jórésze azokat a fádalmakat, akadályokat festi, amelyek az ilyen hadjárat sikerét megnehezítik.

Az idegen viszonyok közé keveredett félművelt katonák lélekrajza s a várostromokkal, síkföldi harcokkal együttjáró romantikus kalandok egyként érdeklik az olvasót.

Az országos események előterében egy ideális lelkű lovag szerelmi története áll.

A szent kereszt visszaszerzésének a regényét írta meg *Péter Dörfler*: „Bie Schmach des Kreuzes” címen. Ennek a monumentális történeti regénynek Heraklius a főhőse.

Heraklius császár főfeladatának tekinti, hogy a Jeruzsálem elfoglalásakor elrablott szent keresztet a perzsák földjén fölkeresse. Perzsia ellen indított hadjárata csupa romantikus kaland. Átvonul a tűzmadók vidékein, Kolchis városán, a varázslók hazáján; az Ararát hegyét is útbaejti. Ninive, Babilon megelevenedik előttünk, miközben nyomon kísérjük „a szent kereszt argonautáit”.

Heraklius célt ér, a szent keresztet diadalmenetben viszi Bizáncba. De félreérti a kereszt hivatását: nem a béke aranykorát biztosítja ez, hanem a termékeny szenvedést. Heraklius nem érti a Golgota filozófiáját.

Dörfler regénye 1928-ban jelent meg s nagy nyeresége a modern német irodalomnak. Ezzé teszi lélekrajzoló s korfestő művészete, hatalmas koncepciója, mély és tiszta alapeszméje.

Mint érdekességet megemlítjük a spanyol *Camoéns*: „Luziádák” című világhírű művét, amely a mi Szent Imrénkről meglepő adatokat tartalmaz. Camoéns szerint Szent Imre felesége akasztíliai VI. Alfonz leánya volt. *S a magyar ifjúság mintaképe, Imre herceg harcolt a Szentföldön is*. Onnét visszatérvén, csakhamar meghalt. Erről a magyar legenda nem tud.

A Krisztussal foglalkozó elbeszélő-irodalom — épúgy, mint a dráma — kétféle művészi fogást alkalmaz. Egyrészt rekonstruálják a Jézus korabeli zsidó-római világot s a Megváltó szerepét, alakját állítják az események központjába. Másrészt Krisztust áthozzák a jelenbe s modern viszonyok közé helyezik: mit tenne, mit mondana most, meg tudná-e oldani szociális bajaink gordiumi csomóját.

Az írók egy része boncolókéssel megy neki a négy evangéliumnak s kezük alól élettelenül kerül ki az életet sugárzó szöveg.

A történelmi kritika nevében, bizonyos hideg pózban állnak Jézus elé s így akarják megérteni Öt, a legnagyobb titkot.

Az úgynevezett józan Jézus-életrajzok közül irodalmi színvonalon áll *Renan-nak*, a hitehagyott papnak a könyve. Renan filo-

zófus és filológus egy személyben, szépirodalmi művet ad, de kritikája visszataszító. Dilettáns ott, ahol a szívek szomjúságát kellene kielégíteni.

Művészi alkotás, szépirodalmi munka az intelligencia prófétájának, *Prohászka Ottokár-nak* „Elmélkedések az Evangéliumról” c. könyve. Nemcsak lírai, főképpen ódái szépségeit kell kiemelnünk: a nagy költőkre jellemző intuícióval közelíti meg Krisztus korát s Krisztus szívét. Kidomborodnak előttünk az evangélium alakjai, színt és életet ad nekik a valódi életfilozófia nagy művésze.

„Ezt a könyvet azért bocsátom útjára, hogy a lelkeket a krisztusi élet kifejlesztésében segítsen. E könyv segítségére akar lenni a lelkeknek, hogy a krisztusi élet tartalmába *ők maguk* hatolhassanak be szívvvel, kedéllyel s kifeszített, fehér szárnyakon ráereszkedhesenek azokra a mélységekre, amelyeket lét és élet, természet és kegyelem nyit” — mondja.

Nem kritizálja, nem magyarázza, hanem nézi, élvezi Krisztust, az emberré lett Isten fölséges szépségét, lelkének mélységét, szellemének őseréjét, jellemének bubáját. Jézus kezébe hajtja le fejét és átadja neki szívét.

Az *élet* Krisztusát állítja elének Prohászka.

„Gondolatokat emberek is közöltek; Sokrates, Plató, Plotinus gondolkodó fejek voltak, de életet nem adtak a világnak. Árnyékok voltak, fényes árnyékok, de nem volt vérük, sem édes tejük.”

Krisztus az élet mestere.

E könyv érdekessége s egyben értéke, hogy az *evangéliumot beleszövi az olvasó lelkébe*. Szavakba rögzíti azt a hatást, amelyet a hívó s gondolkozó lélekben kivált Jézus élete. Kettős életet varázsol elének: Krisztus életét s az evangélium által megtisztított modern ember életét.

Összefüggő, regényes életrajzot ad Jézusról *Giovanni Papini*. Nagyhatású könyve a szó szoros értelmében véve rekonstruál: jóindulatú fantáziával kitölti az evangélium hézagait, háttérrel fest Krisztus szavaihoz és tetteihez. S közben a 20. század emberének s lelkébe is bevilágít Krisztust vizsgáló fáklyájával.

Papini megmondja, mit akart ezzel az életrajzzal:

„Nem volt még kor, amely annyira eltávolodott volna Krisztustól, mint a mai: s mégis ez a kor szorul rá leginkább. Nincs olyan könyv, amely a modern ember lelki éhségét e téren kielégítené.”

Papini közelebbhozza a ma emberéhez az ősrégi evangéliumot. A ma embere nem dogmatikai tételekre vágyik, hanem lelki táplálékra.

Olyan könyvet írt Papini, amely az *örökké élő*, tehát a jelenben is ható, tetteinket irányító Jézust állítja elének. Laikus írt laikusok-

nak; művész írt művészeti élményeket áhító közönségnek. Elsősorban a hitetlen, de megközelíthető lelkekre számít. Finom ecsetje lenyűgözi a szemlélőt: de időnként korbácsot ragad és ostorozza mindazokat a bűnöket, amelyek Isten országának a megvalósulását késleltetik.

Hogy megismerjük Papini írói módszerét, hatásának a titkát, lássunk közelebről néhány jellemző részletet.

Az első fejezet az *istállóról* szól. Bemutatja a *valódi* istállót, amely különbözik az édeskés fantázia gipsz-istállótól; a művészek által megszépített s oltárra helyezett tiszta és takaros istállótól. A naiv keresztény képzelet fényűzése meghamisította a betlehemi istállót, amely durva, бүdös és nyirkos volt. A világ legmocskosabb helyisége a szegény országok szegény népének az istállója. Mindezt a szerző megdöbbenő realizmussal rajzolja meg; aztán hozzáteszi:

„Nem véletlenül született Jézus istállóban. Nem roppant nagy istálló-e a világ, amelyben az emberek falnak és rondítanak? Nem változtatják talán a legszebb, a legtisztább, legistenibb dolgokat, valami pokoli alchimia révén, ürülékké? Aztán végignyújtóznak a trágyahegyeken s ezt úgy nevezik, hogy: „az élet élvezése”.

S ebbe az istállóba jönnek hódolni a *lélek* elé a pásztorok s a mágusok. Az oktan állat, a nép s a tudomány leborul a jászol előtt: beiktatják Jézust jogaiba. Képet kapunk az egykorú pásztoréletről, Kelet állami és filozófiai rendszeréről s megértjük a három káldeai mágus szerepét s küldetését.

Ugyancsak a történeti regényíró fölkészültségével tágitja ki a hátteret Heródes alakja mögött is.

A regényes életrajz egyik legszebb fejezete a názareti asztalos-műhelyt mutatja be.

Jézus mesterember volt: szegénynek született. Keze munkájával kereste kenyerét. Izzadt, kérges, szerszámot forgató kezek voltak azok, amelyek megáldották az együgyűeket, meggyógyították a belpoklosokat; amelyek megnyitották a vakok szemét, s föltámasztották a halottakat.

Az ácsmesterség a legrégebb és legszentebb mesterségek egyike: a földműves, a kőműves, a kovács s az asztalos a legvallásosabb mesteremberek. Minden más mesterség elfajzik: a harcos zsvánnyá, a tengerész kalózzá, a kereskedő kalandorrá lehet. A négy ős-mester anyaggal dolgozik s ezt formálja át embertársai hasznára.

Papini idillikus képet fest az asztalos Jézusról, akit a mesterség megtanított arra, hogy élni annyit tesz, mint halott és haszontalan dolgokat élő és hasznos dolgokká formálni. Valamint rücskös, göröcsös olajfatönkből ágyat farag az ember a gyerekeknek, úgy lehet

a mennyek országának egy-egy polgárát faragni a piszkos pénzváltóból és a züllött cédaleányból.

Elvonul előttünk Jézus életének minden mozzanata: bekapcsolódása a mindennapi életbe; az Ó-Szövetség előképeibe s a megépítendő szebb jövőbe. Mély értelmet ad Keresztelő János szerepének, a pusztának, a hegyibeszédnek, a Miatyánknak.

„A Miatyánkban nem találsz meg a keleti imádságok émelvítő hízelkedését, a magasztalások dagályosságát; sem a zsoltáros panaszos, siránkozó esdeklését, átkozódását, jajveszékeltetését. Itt egyetlen magasztalás az *Atya* szó. Ettől az Atyától nem kér az ember mást, csak egy kis kenyeret, amit készek vagyunk munka árán is megszerezni; ezenfelül kérjük tőle ugyanazt a bocsánatot, amelyet mi is megadunk ellenségeinknek; végül hathatós támogatást, hogy legyűrjük a bűnt, mindnyájunk közös ellenségét.”

Papini könyve nem tanulmány, hanem belső élmény szülötte. Egy sokat vergődött ember érkezése Krisztushoz, s érkezése szívéhez a gondolathoz, hogy Krisztus örökké — tehát most is — él.

A Kálvárián Papini szerint most is ott függ a Megváltó s keresztje alatt ott vannak a gúnyolódók, a nevetők, az érzéketlenek.

„Itt vannak ime, összezsúfolva a Koponyák hegyén: nézd meg jól őket! Ismerjük őket, testvérei azoknak, akikkel az uccán minden nap találkozunk. Itt vannak a csipás, mirigyos írástudók; itt vannak a falánkok, akik mások koplalása árán nyereszkeskednek; itt vannak a kereszt alatt a pénzemberek, a bujálkodók, a száraz törvénytudók, az erőszakos gazemberek, üvöltöző csavargók.

S az aljas, tolvaj emberiség a keresztben függő ártatlanságot gúnyolja.”

Papini gyönyörű imával fejezi be könyvét:

„Itt élsz közöttünk, Krisztusom, a földön, mely a tiéd s a miénk; ezen a földön, az élők földjén élsz az élőkkel... Most meg kell mutatkoznod. Szükségünk van rád, csak tereád, senki másra ... Várunk téged. És minden szeretet, amit ki tudunk facsarni kiégett szívünkéből, érted ég ...”

A magyar irodalomban *Balassa Imre*: „Krisztus”-át állíthatjuk Papini műve mellé, bár Balassa nem suhogtatja az erkölcsbíró szeges ostorát és nem kapcsolja be Jézus életét tendenciózusan a jelenbe. Regényt ad a Megváltóról, tele elevenséggel és színnel. Nagyjában az evangéliumokból összeállított Jézus-életrajzot követi, de a regényíró, a költő minden szabadságával él.

Visszaviszi az olvasót Augusztus korába, s kiépíti előtte a Szentföld akkori mindennapi életének minden mozzanatát. Gyakran szinte elfeledkezünk az evangélium megszokott, számtalanszor hallott szavairól s benne élünk a regény világában.

Az evangélium egyes adatait fejezetekké szélesíti, alakokat, jellemeket teremt, párbeszédet sző s cselekményt bonyolít.

Szembeállítja a zsidó s a római világnézetet s ezt az ellentétet drámai összeütközések talajává teszi. (L. „A prokurátor unatkozik” című fejezetet!)

Jézus úgy járja a falvak és városok uccáit, mint szelíd vándor. Földigérő, varratlan köntöse szaggatott, tetézve az út porától. Útjában meg-megáll a szegényes viskók küszöbén. A szegény emberek házába be-betér, leül közéjük, beszélget velük az ő nyelvükön. Eszik a szegények kenyéréből s hirdeti nekik az új tanítást.

A regény legszebb fejezete a hegyibeszédet önti cselekménybe. Mi is ott bandukolunk a fölfelé törtető Jézus alakja után s megfigyeljük hallgatóságát. Látjuk a szurtos vargát, a keménykezű tagbaszakadt kovácsot; a barnatestű halászt; a félmeztelen pásztort; az ács mestert, öreg néni kapaszkodik fölfelé lihegve. A csapat végén el-elmaradozva sántikál mankóra támaszkodva egy ifjú. Katonák is mennek vele, gazdag parasztok is. Négy núbiai rabszolga gyaloghintóban cipel egy ürínt.

Mindenki magával hozza lelkületét, igényeit, múltját, reményeit.

S a hegyoldalon ülő, guggoló, álló emberek szeme a Mesterre tapad. Belátunk a szívükbe s tanúi vagyunk a csodálatos átalakulásnak, amit Krisztus szavai előidéznek.

Sorsok gomolyognak előttünk, életek finom szövete szövődik. Halljuk az emberek megjegyzéseit, látjuk a hitetlen vagy rosszaló fejcsóválást. A szegények sírnak örömükben.

„Azok a koldusok, rongyosok, púposok, nyomorékok, akiknek vézna testét alig fődik el rongyaik; a kiéhezettek, a vakok, a némák, a nyavalyatörősök, akik eddig csak hátul mertek a Mester után kullogni; a hajléktalanok, akik a szemétdombon turkálva keresik a csontokat: most egymásra néznek eszelős boldogsággal. Babonás áhítattal kúsznak előbbre, bátorságra kapnak. Egy komoly ráncosképű férfi hangosan felsír és elfödi tenyerével ősz fejét. Ki tudja, mi jutott az eszébe, mekkora háborúságot szenvedhetett igazságáért egykor! És most a Mester azt ígéri neki, hogy övé lesz a mennyeknek országa...”

Az a festettarcú néember, aki nem mert együttmenni a többiekkel, mert a tisztességes asszonyok leköpdösték, most boldog mosollyal néz a Mesterre; szeme ártatlan kékséggel ragyog, mint a gyermek szeme...

Nyomon kísérjük Jézus szavainak a hatását a legkülönbözőbb emberek lelkében.

S a regény minden fejezete Krisztus kortársainak a szívét

nyitogatja. Beljük látunk és általuk megismerjük önmagunkat, önön szívünk szomjúságát a Megváltó ihletése után.

Balassa „Krisztus”-a kitűnő történeti regény s tele van lélekboncoló és jellemrajzoló erővel, lírai szépséggel.

Fölemlítjük *Lázár István* „Jézus” című regényét is. Bár nem olyan értékes, mint Balassa műve, ebben is találunk néhány gyöngyszemet. Lázár különös kedvvel rajzolja a miliőt, a római és a zsidó légkört.

A Krisztusról szóló eposzok közül legnagyobb hatású Klopstock műve, a klasszikus magaslaton álló *Messiás*. A vallásos eposz teljes apparátusával dolgozik a nagy német költő. A megváltás főséges tényét a mennyország, az örökkévalóság, a halhatatlan szellemek, jó és gonosz hatalmak világába emeli föl. Az eposzi főség, az eposzi méretek súlya alatt szinte összezsugorodik a parányi ember.

A cselekmény kiindulópontja az emberi nem megváltására kötött frigy-eskü megújítása az Atya és Fiú között.

Jézus érzi az áldozat világmegváltó szépségét:

„Istenatyám, a frigy s üdv napjai már közelednek,
Egy főségesb mű napjai, mint a teremtés
Műve volt.”

Eszébejut a teremtés napja: együtt nézték a megszületett világot: az Atya, a Fiú s a Szentlélek. Akkor megsajnálta a bűnbessett embert s a Fiú elhatározta, hogy megváltja őt. „Az emberi szívben legyen az istenkép újrateemtve.”

A megváltás az eposz alapeszméje szerint *az ember újrateemtése*.

Az immár testté lett Ige leborul a hegyen s imádkozik: „Istent csak Isten békíthet ki... Kelj föl, rettenetes Bírő! Szabad akaratomból szenvedni akarok ... Esküszöm neked, Isten az Isten előtt, hogy megváltom az emberiséget.”

S az Atya megesküszik, hogy elengedi a bűnt.

Míg az Atya és Fiú beszélgetett, a mindenségen szent félelem ömlött el. Mintha megállt volna a világ köre: csend volt. De a pokolörvény lelkei kétségbeesést jajgattak vissza. A gonosz lelkek ereje íme, megtörik a Golgotán. „A gonoszok rémítően zúgva, dörögve trónjukról az örök mélység fenekére zuhantak s rettenetes szirtek szakadoztak bögvé utánuk.”

Gábor arkangyal, mint az események gördülésének az eszköze, leszáll a „föld oltárához”, míg a többi angyal s az „atyák lelkei” a napba költöznek s onnét nézik a megváltást. Ádám könyörög, hogy ő is tanúja lehessen a Golgota áldozatának.

Ilyen főséges expozíció után rohamosan követik egymást az események: szörnyű küzdelem folyik a Sátán s az Úr seregei között.

Résztesz az emberért folytatott küzelemben az egész világmindenség. Majd a földre terelődik a figyelmünk s elvonulnak szemünk előtt a páratlan költői erővel megrajzolt jelenetek: a Gecsemáné kert; a papok gyűlése Kaifás elnöklete alatt; Júdas szerepe; Jézus látogatása a Kálvárián, ahol megáldja az áldozat helyét; Pilátus ítékezése; a kereszthalál. Az eposz minden jelenetében szerepelnek a mennyország s a pokol hatalmai, az Ó-Szövetség alakjai.

Klopstocknak szemére vetették, hogy hőset, a Messiást Istennek rajzolja: mint *ember*, méltóbb tárgy lehetett volna az eposznak.

A földönkűszó kritika tévedett: Klopstock „Messiás”-a tökéletes vallásos eposz; a hívő lelkek örök vigasza s erősítő tápláléka.

A Jézusról szóló epikai költemények közül néhány mondatban ismertetünk olyat is, amely az *Antikrisztus-t* szerepelteti.

Szerviczky M. „Jézus” című eposza nem a világirodalomban híressé vált eposzok sémája szerint készült. Inkább azt mondhatnánk, hogy Jézus életének verses elbeszélésekbe fölaprózott megjelenítése. Két részből áll a terjedelmes költemény. Az első rész Jézus életét adja: a Megváltó születésének mennybéli előzményeivel, advent miszticizmusával kezdődik; sorra veszi az evangélium jeleneteit, a szereplő személyeket egyéníti; korrajzszerű háttérrel ad s lélektanilag is igyekszik beállítani a költői fantáziával kibővített és színezett Szentírás-fejezeteket. Az I. rész a megváltás művének a beteljesedésével, Péter csodatetteivel végződik.

Az eposz második része *Antikrisztus* történetét tartalmazza a magánjövendölések és az evangélium célzásai alapján. Fölhasználta a szerző az Antikrisztusról szóló mondákat. Elmondja származását, lezüllesztését, szövetkezését a sáttánnal, aki látszólagos csodákra teszi képessé. A zsidók messiásának adja ki magát, álprófétái elárasztják a földet. A szörnyű keresztényüldözés véres drámái, Antikrisztus művei elvonulnak szemünk előtt. Beleolvasztja a szerző az eposzba Ahasvérusnak, a bolygó zsidónak a mondáját is úgy, amint azt a középkori krónikák megőrizték.

Három és félévi uralom után megdől Antikrisztus hatalma, negyvenöt nap után pedig elkövetkezik a világ vége.

Szerviczky eposzának a II. része érdekes, színes. Az I. részben megbénítja képzeletét a Szentíráshoz való ragaszkodás kényszere.

Az *Antikrisztus csodái* című Lagerlöf-regény szociális problémákat boncol. A regény szerint a szocializmus Krisztus arcát utánozza, de nem igazi Krisztus-arcot, hanem bálványképet állít a vergődő emberiség szeme elé. Ennek a bálványképnek a homlokán a következő szavak égnek: „Az én országom *csak* e világból való”; — tehát meghazudtolja Jézus szavait.

Lagerlöf Zelma regénye nagy hatást tett: olvasói és kritikussai két táborra oszlottak. Egyesek vádolták, hogy a kor mozgató eszméit lábbal tapossa s meggyalázza. Pedig a „varmlandí nagy meseszövő” csak annyit mond: fogjon kezét a szocializmus a „nem e világból való birodalomnak”, Jézus országának a törvényeivel s akkor megoldja a gazdasági élet nagy problémáit.

Az „Antikrisztus csodái” Jézus igazságait a jelen talajába ülteti el; azok közé a művek közé tartozik, amelyek Krisztus Urunkat áthelyezik a modern ember zűrzavaros világába.

Hasonló lelkület hozta létre *Blaska Mária* bájos gyermeklegendáit, amelyekben a kis Jézuska együtt él a mi gyermekeinkkel, szívükbe csókolja a jót, elkergeti tőlük az incselkedő gonoszt. A názáreti szent gyermek ott ül a homokban, Pistikének, Juliskának segít várat építeni, babaágyat megvetni. Ha beteg a kis Irmike, leül az ágya szélére s elúzi tőle a láz szellemét.

A Szentföldről nemzeti talajba átültetett evangélium a legtermékenyebb: gyönyörű virágokat hoz létre; s e virágok méhében édes gyümölcs titka lakik.

Minden nép lefoglalta magának a kis Jézus alakját. A fehéringes kisedet ott jár a magyar falu házai között; ellátogat az orosz hómezők muzsikjaihoz; misztikus bárkán járja az óceán szigetait; letelepszik Afrika vad népei közé s mindenütt teljesíti szent hivatását.

Talán egy irodalom se adott melegebb fészket a világjáró kis Jézusnak, mint a flandriai.

Félix Timmermanns írta meg a holland nép képzeletében és szívében élő Megváltó történetét. Könyvének a címe: „A Gyermekek Jézus Flandriában”.

A regény fordítója, Harsányi Lajos, ezt mondja róla:

„Ez a könyv bájos naivsággal Flandriába, a mai időkbe helyezi a kereszténység isteni alapítójának születése körüli eseményeket, ahogyan azokat az egyszerű flamand nép elképzeleli. Van valami Uhde-szerű ezekben a kis rajzokban anélkül, hogy szereplőikről a természetfölöttiség glóriája hiányoznék.”

Mária flamand leány. Epedve vágyódik gyermek után, mintha érezné, hogy Isten őt választja ki a Megváltó anyjául. Egy alkalommal vecsernyére menet megjelenik néki az angyal a hírrel: „A Szentlélek száll tereád és a Magasságbelinek ereje beárnýékoz téged”.

A kis faluban föltűnést kelt Mária állapota. A plébános magához hívatja Józsefet, Mária jegyesét. Megbeszéli véle a dolgot. „Hogy egy olyan igaz ember, mint te, áldott állapotban lévő menyasszonyát futkosni engedí, ez nem fér a fejembe.”

József védi a leányt: „Mária fehérebb a hónál, tisztább mint a nap”.

A plébános gyanakvó hűvösséggel kezeli a dolgot.

Timmermanns meglepő művészettel rajzolja a falu, a plébános, a zavarban lévő József ács és a boldog Szűz lelkiállapotát.

József már-már meg akar szökni a faluból, de az álomjelenés visszatartja.

Mária és József menyegzője hamisítatlan flamand esküvő és lakodalom. A legkisebb apróság sem kerüli el a szerző reálisan látó szemét: a székgonдозó sovány asszony, a gyertyákat meggyújtó nyújtózkodó ministránsgyerek, az orgonabillenttyűket simogató vén Zakariás, a padokban várakozva ülő emberek, a párosával föl-vonuló nászmenet a valóság hatását teszi.

„Flandriában — mondja a regény — akkor egy gonosz király uralkodott. Idegen volt az országban s Heródesnek hívták. A szíve „még a tintánál is feketébb volt; kiszipolyozta és elnyomta a népet.”

Heródes népszámlálást rendel. Józseféknek Betlehemben kell jelentkezniök. Mária igen fél, mert közeledik az ő órája. Éppen december 25-én írják őket össze. Nagy hófúvásban utaznak, csak a szegények segítenek rajtuk. Sok kaland és szenvedés után egy molnár házában pihennek meg. A mechelni kályha melege s egy pohárka jó konyak visszaadja erejüket. A molnár kölcsönzi szamarát s így idejében megérkeznek a népektől nyüzsgő Betlehembe.

Ez a városka valamikor nagy volt, de a pusztító spanyol és francia háborúk jelentéktelen helyé változtatták.

Az összeíró hivatalnok előtt nagy korsó sör áll. Mikor megtudja, hogy József és Mária királyi családból származnak, igen udvarias lesz, mert borraivalóra számít.

Nem kapnak sehol szállást. Az egyik vendéglőből utálatos dolgokat kiabálnak a viselős Mária felé.

A plébánoshoz is bekopogtatnak, de a hórihorgas ember nagy füstöt fúj hollandi pipájából s barátságosan elutasítja őket. (Később, mikor megtudja, hogy a Megváltó szülei kopogtattak nála, igen röstelkedik. „Mégis csak be kellett volna őket engednem! Milyen nagy dicsőség volna ez most házamba!”)

A városon kívül egy istállóban megszületik Jézus. A flandriai kis Jézus születésének, az első karácsony éj szakának a leírása a világirodalom legszebb fejezetei közé tartozik.

Mesteri kézre vall a havas éjszakában virrasztó s kártyázó pásztorok alakjának a megrajzolása.

Megjelenik az üstökös. A csoda éjszakája tele van ámuló, reménykedő áhítattal. Egy vak pásztor hegedülget, ő nem látja a csodákat. Mégis az ő hegedűjének a hangjaiból olvad szét a tájon az angyalok muzsikája.

Az istállóban történt dolgok hűen simulnak a valósághoz.

Mária vajúdása, József izgalma, futkosása, sürgölődése csupa realitás.

Mikor megvan a gyermek, Mária ujjong:

— Ó, József! József! Elolvadok a boldogságtól, mert itt van az én testem és vérem, kire Isten kiöntötte fényét. Én vagyok a kapu, melyen át Isten a világra jött!

A pásztorok beóvakodnak az ajtón. A férfiak leveszik kalapjukat, mint a templomban. Átadják ajándékukat; József alig győzi átvenni a sok tojást, vaját, zsírt, sonkát; a kendőket, almákat, rézkorsókban a tejet.

Az asszonyok dicsérik az újszülöttet: Ó, milyen szép gyermek!

Mikor a gyermek sír, a fiatal anya nyugtalankodik, már betegségre is gondol és mindenféle csicsigató szóval akarja elhallgattatni.

A vak hegedűs zokog: mindenki adhatott az újszülöttnek valamit, de neki semmije sincs. Legalább muzsikál neki.

„Mintha az angyaloktól lopta volna a hangokat. A síró gyermek elhallgatott s a jámbor parasztféjek elteltek a dal tisztaságától.”

Országos szenzációként hat a három napkeleti király pompás fölvonulása. A népmese cifraságát és gazdagságát aggatja e jelenetre a naiv képzelet. A királyok egymásután hódolnak. Gáspár keveset beszélt, mert „ő csak keveset tudott flamandul.”

Megtaláljuk a regényben Heródes kegyetlen gyermekgyilkolását, a menekülést Egyiptomba s a Názáretbe való visszatérést, hasonló népies földolgozásban.

Timmermanns regénye közelviszi a flamand néphez Betlehem misztériumát. A Szentföld termékenyítő értékeit beleszővi hazája népének a szívébe. Bebizonyítja, hogy Jézus minden időben s minden országban megszületik, csak szemünk legyen a látásra, fülünk legyen a hallásra.

A szentföldi vonatkozású szépirodalom határtalan mezején csak tallózásra vagyunk utalva.

Minden író igyekszik saját élményévé tenni a megváltás tényét. Magukba szívják Krisztus lelkét s kutatják azoknak az életét, akik közvetlen kapcsolatban álltak az élet Mesterével.

Az egyéni hódolat megható példája Gárdonyi Géának a legendáskönyve, amelyet *Arany, tömjén, mirha* címen adtak közre. Az előszó rávilágít a szerző szándékára:

„Az én aranyom nem a hegyek bányáiból való;
Az én tömjénem nem Arábia illatfáin termett;
Az én mirhám nem testi sebeket enyhít.
De csak oda viszem, ahova a Napkeleti Három.”

A legendák gyöngyfűzérét a „Hét ajándék” vezeti be. A Paradicsomból kiűzött emberpárt megszánják az angyalok s ajándékaikkal elviselhetővé teszik a siralomvölgyét. A hét ajándék: a *remény*; a *tűz*, amely melegséget és fényt ad a kietlen vadonban; a *gabona*, amely értelmet és célt ad a verejtékező munkába; a *művészet*, amely megszépíti a világot; a *gyermek* arcának a kedvessége, szemének a varázsa, angyali ártatlansága; a *dal*, amely a gyermekét ringató anya ajkán született; végül az *álmom*, amely visszaadja nekünk, ami örökre elveszett.

A kötet értékesebb novellái: A szamaritánus álma Matuzsálemről, aki az irigység s önzés páncéljában járja a világot; Mária kincse: az ékszereknél szebb lilium; Dizmász, a lator.

„Az ismeretlen ország” mélyértelmű evangéliumi példázat azok vigasztalására, akik félnek a haláltól. Gárdonyi szívesen alkalmazza evangéliumi novelláiban is kedvenc fölfogását a lélek születés előtti életéről.

Egy hatalmas király vasbányákba küldte le szolgálait. Azok idő múltán elfeledték a felső világot, ahonnét küldettek s dolgoztak az alsó világban, a sötét bányában. Egyszer aztán visszahívta az úr azokat, akik már eleget dolgoztak. Íme, így élünk és dolgozunk mi e földi világ bányájában s Isten majd visszahív bennünket és megjutalmaz.

Példabeszédben bontja ki előttünk a világ legnagyobb kincsének, a *szívnek* az értékét.

„A vérbizonyosság”-ban Péter a tömlöctartóval vitáz Jézusról. Péter ezeket mondja:

— Meghalok Érte, mint ahogy százak és ezrek vérükkel bizonyítják Krisztus igazát. Gondolod, hogy egy kedves senkiért százak és ezrek készek a vérpadra lépni csak azért, mert ő szépen tanított? Gondolod, hogy meghalnék érte, ha nem volna igaz ember? Gondolod, hogy meghalnék érte, mert kedves ember? Egy álmodozóért? Egy kétséges teóriáért? Olyan bolond embernek tartasz te engem? ...

Trajánus idejében egy ifjú végigjárta a szent szónokok kedvéért a kereszténység fészkeit. Szebbnél szebb prédikációkat hall, de a legszebbet Jánostól, az efezusiak agg szónokától hallja. János csak ezt prédikálja: „Fiacskáim, szeressétek egymást”.

S az ifjú megérti, hogy ez a legszebb prédikáció.

Ilyenfajta „aranyat, tömjént és mirhát” visz Gárdonyi a betlehemi jászol elé.

Míg Gárdonyi Krisztus ajkára adott parabolákat költ, *Rubenscu* A „Krisztuslegendái”-ban az evangélium egy-egy adatát, Jézus életének egy-egy mozzanatát szélesíti novellává. A szerzőt János evangélista megjegyzése bátorítja föl szent elbeszélések szövésére:

„Van azonban sok egyéb is, amit Jézus cselekedett”. (Ján. 21, 25.)
A hívőt bántja az evangélium szűkszavúsága s elindul a gyér adatok nyomán a képzelet színes, mozgalmas világába.

Íme, néhány Rubenescu-téma:

A csecsemő Júdás szörnyű nyavalyában szenved. Anyja elviszi Józsefékhez s a kis Jézus kinyújtja bölcsőjéből kacsóját és megsimogatja leendő árulóját. Meggyógyul a beteg Júdás.

A templomi bemutatás napján egy vak koldus többet lát Jézusból, mint az épszeműek. Fölkiált József és Mária felé:

— Ti hozzátok az arany lámpást, amely belül is megvilágít engem.

Az Egyiptomba menekülő Szent Család elalszik. Máriát szörnyű vízió gyötri: látja a heródesi kegyetlenség apró áldozatait.

A kis Jézus jóságáról, emberszeretetéről a legendák egész sorát fűzi gyöngyfüzérre a szerző.

Két kisgyerek játszik a réten: Jézus és Júdás. Kertet ültetnek.

— Készen van a kert, de nem él — szól Júdás.

Jézus rálehel a betűzdelt kőrökre s eleven lesz a kert. Júdás kezében minden élettelen marad.

Keresztelő Jánost megkísérti Heródiás.

— Az én szavam népek sorsát intézi. Koronás főekkel játszom, mint a gyermek a kavicsal. Hatalmasabb vagyok mindenkinél, de ha akarod, megalázkodom előtted.

János felel:

— Porszem vagy te, a saját indulataid rabszolgája...

Mária Magdolna rájön, hogy százszorta boldogabb nála a rabszolga édesanya, aki gyermeke arcát nézheti. S megérti, hogy a szépségnél értékesebb a jóság, mert a jóság sohase hervad el.

Mikor Jézus a Miatyánkot mondatról-mondatra megalkotta, Júdás kitárt karral előrehajolt. Keresztalakú árnyéka Jézus lábai előtt sötétlett. A Mester szomorúan ránézett s akkor fogalmazta meg az imának ezt a mondatát: „És bocsásd meg nekünk a mi vétkeinket, miképpen mi is megbocsájtunk az ellenünk vétőknek ...”

Rubenescu legendái csakugyan kiegészítik az evangéliumot: a szent szöveg fundamentumára építi könnyed meséit.

Nagy irodalma van Jézus környezetének is. Erről az irodalomról csak összefoglaló ismertetést adhatunk s néhány könyvcímet.

Gondlach „Júdás és Nikodémus” címen nemcsak e két evangéliumi alak lélekrajzát adja, hanem képet ad arról a társadalomról is, amelyben Jézus élt. A különböző társadalmi osztályok képviselőiben világnézetek összeütközését mutatja be. Érezzük annak a földhözragadt zsidó lelkületnek a rettenetes súlyát, erőtbénító

hatalmát, amely Jézus útjában állt, mikor a szívek meghódítására elindult. Egy öreg zsidó mondja a regényben: „Ha majd az ezüst harsonákat hallom, melyeknek szavára Róma légiói futásnak erednek; ha majd az elesettek halálhörgése tölti be a levegőt, akkor elhiszem, hogy itt a Messiás.”

Jézus szinte elvész a mindennapi gondokkal küzdő, szűkeszű s anyagiassá váló nyárspolgárok nyüzsgő tömegében.

„Egyszer-kétszer meghallgatták, aztán ment ki-ki a mindennapi dolga után.”

Gondlach főproblémája nem Jézus, hanem Júdás: hogyan lesz a rajongó idealistából áruló? Nem kis föladata vállalkozott az író, amikor Júdás lélektani átalakulásának apró mozzanatait cselekménnyé alakította át.

Pilátus-tól a német *Féder-er* írt nagyszabású regényt; *Szűz Máriáról* Blaskó Mária „Édesanyám” címen.

Dedek-Crescens Lajos Mária-legendái nem a Szentföldön elültetett virágok: magyar talaj érlelte őket erőteljessé és szépekké. Magyar emberek életproblémáit segít megoldani a Segítő Szűz Anya.

A középkorba építi bele meséjét *Babits Mihály* is: „Karácsonyi Madonnája” titokzatos erővel felruházott, karácsony éjszakáján megelenedő templomi kép.

Tolstoj Leó orosz stílusú Jézusa a modern város uccáit járó rongyokba öltözött jóság és szelídség, aki a szeretet s áldozat magvait szórja a szívek termékeny talajába.

Milton „Elveszett paradicsom”-át eléggé ismeri a művelt közönség.

*   •*

A művészet jobban megérti Krisztust, mint a boncolókéssel dolgozó, gyanakvó tudomány. Az őszinte irodalom meglátja benne az élet Mesterét, a szívek gyógyítóját, az erkölcsi világrend megújítóját. Klopstock igazsága világít a szentföldi vonatkozású szép-irodalom óriási területén: A Messiás azért jött, hogy újratemtse az embert. Ez az „újratemtés” csak az erkölcsi jellem megtisztítása lehet.

B. Allo egy tanulmányában kimutatja, hogy Jézusról csak az adhat igazi képet, aki mindenekelőtt erkölcsi jellemét rajzolja meg. Jellemének alapvonása a *szeretet*.

A Golgotán függő Megváltó lába elé letette a maga koszorúit, virágait a teológia, a világi tudomány, a politika: de talán nem utolsók azok a virágok sem, amelyekkel a szépirodalom övezi körül Krisztus töviskoszorús fejét.